

บทที่ ๓

วิเคราะห์หลักปฏิบัติต่อทรัพย์ในอาทิสสูตร

โภคทรัพย์มีความสำคัญต่อชีวิตมนุษย์ เนื่องจากเป็นอุปกรณ์หรือปัจจัยอุดหนุนชีวิตให้มนุษย์มีความสะดวกและพร้อมในการดำเนินชีวิตให้เป็นไปอย่างดีงามถูกต้องและราบรื่น ตลอดจนเป็นฐานในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและจุดหมายชีวิตที่สูงกว่าได้ การปฏิบัติต่อทรัพย์ทั้งการแสวงหาและการใช้จ่ายทรัพย์ควรเป็นไปอย่างถูกต้องชอบธรรม จึงจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่เจ้าของทรัพย์และผู้อื่นอย่างแท้จริง ในบทนี้จะขอนำเสนอทรัพย์ในทางพระพุทธศาสนา การแสวงหาทรัพย์ การใช้จ่ายทรัพย์ และคุณค่าที่ได้รับ รวมทั้งยกกรณีตัวอย่างบุคคลที่ปฏิบัติต่อทรัพย์ตามหลักการที่ปรากฏในอาทิสสูตร

๓.๑ ทรัพย์ในทางพระพุทธศาสนา

ทรัพย์เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งต่อชีวิตที่จะทำให้มนุษย์สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยดีและเป็นฐานในการเข้าถึงจุดหมายของชีวิตที่ดีงามยิ่งกว่า ในหัวข้อนี้จะนำเสนอเรื่องทรัพย์ในทางพระพุทธศาสนาในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

๓.๑.๑ ความหมายและประเภทของทรัพย์

ทรัพย์ หมายถึง สิ่งที่มีค่า^๑ ทั้งที่มีรูปร่าง เป็นสสารวัตถุ จับต้องได้ เช่น เงินตรา ทองคำ บ้านเรือน ปัจจัย ๔ เป็นต้น และไม่มีรูปร่างมีลักษณะเป็นนามธรรม จับต้องไม่ได้ เช่น ปัญญาเรียกว่าอริยทรัพย์ เป็นต้น ส่วน “ทรัพย์” ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง เครื่องปลื้มใจ^๒ และยังมีคำศัพท์ที่ใช้แทนกันอื่น ๆ อาทิ (๑) คำว่า “ธนะ” ซึ่งมีความมุ่งหมายถึงทรัพย์อย่างกว้างขวาง มีทั้งทรัพย์ที่เป็นวัตถุทุกชนิดไม่ว่าจะเป็นทรัพย์เครื่องอุปโภคบริโภค ทรัพย์สินเงินตรา เครื่องประดับ ที่อยู่อาศัยที่มนุษย์ได้ครอบครองและใช้สอยได้ทั้งหมด และรวมถึงคุณธรรมภายในอีกด้วย เช่น “สัทธาธนะ (ทรัพย์คือศรัทธา)”^๓ (๒) คำว่า “สมบัติ” ใช้แทนเพื่อสื่อความหมายถึงทรัพย์ภายนอกทุกชนิดและรวมถึงคุณธรรมอื่น ๆ เช่น มนุษย์สมบัติ

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๔๖), หน้า ๕๐๓.

^๒ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๐๗/๓๖๕., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๑๑/๑๓๘., ศ.ส. (ไทย) ๑๕/๗๓/๘๐.

^๓ อ.บุญจก. (ไทย) ๒๒/๔๗/๗๖.

บุญสมบัติ^๔ เป็นต้น (๓) คำว่า “นิธิ” ที่หมายถึงขุมทรัพย์^๕ เนื่องจากสมัยก่อนยังไม่มีระบบธนาคาร คนส่วนใหญ่จึงใช้วิธีการฝังดินหรือฝังไว้ในแม่น้ำ เพื่อเอาไว้ใช้จ่ายในคราวจำเป็น^๖ เป็นต้น นอกจากนี้ “ทรัพย์” ที่เป็นวัตถุจับต้องได้แล้ว ยังหมายถึงคุณธรรมภายในที่จัดเป็นทรัพย์ซึ่งมีลักษณะเป็นหลักธรรมเดียว เช่น “ศรัทธาเป็นทรัพย์”^๗ เป็นต้น และหลักธรรมที่เป็นชุด เช่น “พระองค์ทรงมีทรัพย์เหล่านี้ คือ ทรัพย์คือศรัทธา ทรัพย์คือศีล ทรัพย์คือhiri ทรัพย์คือโอตตปปะ ทรัพย์คือสุตะ ทรัพย์คือจาคะ ทรัพย์คือปัญญา ทรัพย์คือสติปัญญา ทรัพย์คือสัมมัปปธาน ทรัพย์คืออิทธิบาท ทรัพย์คืออินทริย์ ทรัพย์คือพละ ทรัพย์คือโพชฌงค์ ทรัพย์คือมรรค ทรัพย์คือผล ทรัพย์คือนิพพาน”^๘ เป็นต้น

สรุปได้ว่า “ทรัพย์” ในทางพระพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ (๑) ทรัพย์ที่เป็นวัตถุ เรียกว่า “ทรัพย์ภายนอก” หรือ “โภคทรัพย์” ได้แก่ สิ่งของที่ใช้ในการอุปโภคบริโภค เครื่องทำนุบำรุงร่างกาย ซึ่งสังคมกำหนดหมายเอาว่าเป็นสิ่งของมีค่าทั้งที่เคลื่อนที่ได้ (สังหาริมทรัพย์) เช่น เงินทอง ยานพาหนะ ช้าง ม้า เป็นต้น และเคลื่อนที่ไม่ได้ (อสังหาริมทรัพย์) เช่น อาคาร บ้านเรือน ที่ดิน เรือกสวนไร่นา เป็นต้น ทรัพย์ประเภทนี้ถือได้ว่ามีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชีวิตของคฤหัสถ์เป็นส่วนมากจึงจัดโภคทรัพย์นี้ว่าเป็น “โลกียทรัพย์” (ทรัพย์ในทางโลก) (๒) ทรัพย์ที่ไม่เป็นวัตถุ คือ คุณธรรมภายใน เรียกว่า “ทรัพย์ภายใน” หรือ “อริยทรัพย์” เป็นทรัพย์อันประเสริฐ อยู่ภายในใจ คิดตัวไปได้ตลอดเวลา และสามารถนำส่งให้ถึงสุคติ เป็นเหตุให้บรรลุนิพพานได้^๙ จึงจัดทรัพย์นี้เป็น “โลกุตตรทรัพย์” (ทรัพย์ที่พ้นจากโลก อยู่เหนือโลก)

๓.๑.๒ ความสำคัญของทรัพย์

แม้ว่าอริยทรัพย์จะเป็นทรัพย์ที่คิดตัวไปได้ในทุกหนทุกแห่งทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ไม่มีใครสามารถลักขโมยหรือสิ่งใดทำลายไปได้ และช่วยขัดเกลากิเลสที่อยู่ในใจให้หมดไป

^๔ บุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๕๖/๒๘.

^๕ บุ.พ. (ไทย) ๒๕/๑/๑๗.

^๖ พระมหานรินทร์ นรากรนิชกุล, “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องอริยทรัพย์ในพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะศิลปศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒ – ๑๓.

^๗ บุ.อิ. (ไทย) ๒๕/๑๘๔/๕๔๓.

^๘ บุ.อ. (ไทย) ๓๐/๓๒/๑๖๓.

^๙ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๓), หน้า ๑๒๗๓.

นำพามนุษย์ให้พ้นทุกข์ คือ เข้าถึงนิพพานได้ในที่สุด แต่โลกทรัพย์ก็ถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นและมีคุณค่าต่อการดำรงชีวิตมนุษย์ที่ขาดเสียมิได้เช่นเดียวกัน เพราะเป็นเครื่องมือหรืออุปกรณ์ในการแลกเปลี่ยนซื้อขายเครื่องอุปโภคบริโภค ทำให้ได้วัตถุสิ่งของมาทำนุบำรุงหล่อเลี้ยงร่างกาย และเกิดความสะดวกสบายในการดำเนินชีวิตเพื่อบ่มงูสุ่จุดหมายของชีวิตที่ดีงามกว่าได้ ดังเรื่องราวของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในการโปรดคนเลี้ยงโค ณ เมืองอาฬวี ซึ่งมีความพร้อมในการบรรลุธรรม เมื่อเขาทราบข่าวการเสด็จมาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงตั้งใจจะไปฟังธรรม แต่โคตัวหนึ่งของเขาหายไป เขาได้ออกตามหาจนพบแล้วจึงเข้ามาเพื่อฟังธรรมด้วยความเหน็ดเหนื่อยและหิวโหย เมื่อพระพุทธองค์ทรงทอดพระเนตร พระองค์ไม่ทรงกล่าวสอนสิ่งใด แต่ตรัสสั่งให้อุบาสกจัดอาหารให้เขาบริโภคจนอิ่ม แล้วพระองค์ก็ทรงแสดงธรรมให้ฟัง คนเลี้ยงโคได้ฟังธรรมแล้วก็บรรลุโสดาปัตติผลในที่สุด^{๙๙} จะเห็นได้ว่า พระองค์ทรงให้คนเลี้ยงโคอิ่มก่อนจึงค่อยฟังธรรมจนบรรลุโสดาปัตติผล หากเขายังหิวอยู่จะเป็นเหตุให้ไม่มีสมาธิเพียงพอที่จะรับฟังธรรม การแสดงธรรมจึงไม่เกิดประโยชน์อันใดแก่เขาได้เลย กล่าวได้ว่าพระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญอย่างยิ่งในเรื่องทรัพย์ โดยเฉพาะโลกทรัพย์ (ในที่นี้คืออาหาร) ว่ามีความจำเป็นขั้นพื้นฐานของชีวิต หากบุคคลมีความพร้อมในด้านโลกทรัพย์แล้ว ย่อมนำบุคคลนั้นเข้าถึงจุดหมายที่ดีงามกว่า นั่นคือโสดาปัตติผลได้

ในทางตรงกันข้าม หากบุคคลมีโลกทรัพย์น้อยหรือมีฐานะยากจนฝืดเคือง เขาย่อมดำรงชีวิตอยู่อย่างทุกข์ทรมานทั้งกายและใจ ต้องดิ้นรนแสวงหาโลกทรัพย์ด้วยความทุกข์ยากลำบาก ดังพระพุทธพจน์ ความว่า “ความยากจนเป็นทุกข์ของกาม โภคิบุคคลในโลก”^{๑๐๐} (กาม โภคิบุคคลคือคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน) ในบางครั้งอาจต้องแสวงหาโลกทรัพย์ในอนาคตเพิ่มเติมซึ่งอยู่ในรูปของการกู้หนี้ยืมสินนำมาใช้เลี้ยงชีพก่อน เป็นเหตุให้ต้องตรากตรำแสวงหาทรัพย์หนักมากยิ่งขึ้นหลายเท่าเพื่อนำมาชำระหนี้สินทั้งเงินต้นและดอกเบี้ย ดังที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่า “คนจนเงี้ยวอยากไ้ร่ ย่อมกู้หนี้ แม้การกู้หนี้ก็เป็นทุกข์ของกาม โภคิบุคคลในโลก”^{๑๐๑} นอกจากนี้ ความยากจนอาจเป็นเหตุบีบบังคับให้ก่ออกุศลกรรมต่าง ๆ ได้ เช่น โจรกรรม อาชญากรรม ประkobอาชีพอที่ผิดกฎหมายและศีลธรรม เป็นต้น ผลสุดท้ายเขาย่อมจะได้รับโทษจากกฎหมายและสังคมอย่างแน่นอน

สรุปได้ว่า โลกทรัพย์ถือเป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิต โดยเฉพาะกับคฤหัสถ์ซึ่งใช้เวลาส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับโลกทรัพย์ เพราะจะทำให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ด้วยดี เป็นปกติ

^{๙๙} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓๗๓ – ๓๗๖.

^{๑๐๐} อภ.นกก. (ไทย) ๒๒/๔๕/๕๐๗.

^{๑๐๑} อภ.นกก. (ไทย) ๒๒/๔๕/๕๐๗.

สุข เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้เจริญ และเป็นฐานนำไปสู่จุดหมายชีวิตที่ดีงามยิ่ง ๆ ขึ้นไป ตลอดจนเกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่นสืบไป ดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้แสดงทัศนะถึงความสำคัญของโภคทรัพย์ไว้ว่า “ทรัพย์สินเงินทองเป็นปัจจัยที่จำเป็นในการที่จะดำรงอยู่ของชาวบ้าน โดยเฉพาะคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนทั้งหลาย จำเป็นที่จะต้องมียทรัพย์สินเงินทอง ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยสี่ที่จะเลี้ยงชีวิตก็ตาม สิ่งอำนวยความสะดวกสบายก็ตาม ตลอดจนการที่จะรับผิดชอบต่อหมู่มชนที่แวดล้อม มีครอบครัวเป็นต้น สิ่งเหล่านี้จะเป็นไปได้ต้องอาศัยทรัพย์สินเงินทอง ถ้าขาดทรัพย์สินเงินทองแล้วก็เป็นไปได้ยาก”^{๓๓} อย่างไรก็ตามแม้ว่าโภคทรัพย์จะมีคุณค่าต่อชีวิตดังกล่าว แต่ก็มีโทษด้วยหากบุคคลปฏิบัติต่อทรัพย์ทั้งการแสวงหาทรัพย์ และการใช้จ่ายทรัพย์ ตลอดจนการวางท่าทีต่อทรัพย์ไปในทางที่ผิด ดังนั้นบุคคลควรมีหลักการเพื่อปฏิบัติต่อทรัพย์ไปในทางที่ถูกต้อง สุจริตและชอบธรรม จึงจะเกิดประโยชน์ที่แท้จริงของโภคทรัพย์นั้น ทั้งนี้หลักปฏิบัติต่อทรัพย์ที่ปรากฏในอาทิยสูตรจะประกอบด้วย ๒ ประเด็นหลัก ได้แก่ การแสวงหาทรัพย์และการใช้จ่ายทรัพย์ ซึ่งจะได้นำเสนอในหัวข้อต่อไป พร้อมทั้งคุณค่าที่ได้รับจากการปฏิบัติตามหลักการดังกล่าว และยกกรณีบุคคลตัวอย่างเพื่อแสดงให้เห็นถึงการปฏิบัติต่อทรัพย์ที่ถูกต้องอย่างเป็นรูปธรรม โดยในการศึกษานี้จะมุ่งเฉพาะหลักปฏิบัติต่อ “โภคทรัพย์” เท่านั้นซึ่งเป็นไปตามเนื้อหาที่ปรากฏในอาทิยสูตร

๓.๒ การแสวงหาทรัพย์

มนุษย์จำเป็นต้องอาศัยโภคทรัพย์เพื่อให้ชีวิตดำรงอยู่รอดได้ด้วยดีและเป็นฐานในการบรรลุจุดหมายชีวิตที่ดีงามยิ่งขึ้น หากขาดแคลนโภคทรัพย์จะทำให้ชีวิตประสบความยากลำบาก มนุษย์จึงต้องประกอบอาชีพการงานต่าง ๆ เพื่อให้ได้ทรัพย์มาเลี้ยงชีพ พระพุทธศาสนามีได้ให้ความสำคัญที่ปริมาณทรัพย์ที่บุคคลถือครองว่ามากหรือน้อยเพียงใด คือ ไม่ถือปริมาณทรัพย์มาเป็นเกณฑ์ในการวัดความดี-ความชั่วหรือวัดค่าความเป็นมนุษย์ แต่จะให้ความสนใจในเรื่องของวิธีการปฏิบัติต่อทรัพย์แทน ซึ่งการแสวงหาทรัพย์นั้นต้องได้มาด้วยความสุจริตชอบธรรมจึงจะถือว่าเป็นความดีและน่าสรรเสริญ

เนื้อหาในอาทิยสูตรได้กล่าวถึงวิธีการได้มาหรือการแสวงหาทรัพย์ไว้โดยโภคทรัพย์ที่หามาได้นั้นต้องมาจากความขยันหมั่นเพียรของตนเอง และเป็นไปด้วยความสุจริต ถูกต้องชอบธรรม โดยมีใจความว่า “โภคทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร เก็บรวบรวมด้วย

^{๓๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ร่ำรวย ยิ่งใหญ่ เลื่อนลอย หรือเพื่ออะไร และ ชีวิตที่สมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๘.

น้ำพริกน้ำแรง อาบเหงื่อต่างน้ำ ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรม” จากเนื้อหาดังกล่าวสามารถแบ่งออกเป็นประเด็นต่าง ๆ ได้ดังนี้

๓.๒.๑ ความขยันหมั่นเพียร

คฤหัสถ์ผู้ครองเรือนมีหน้าที่สำคัญประการหนึ่งคือการประกอบอาชีพการงานเพื่อให้ได้ทรัพย์มาเลี้ยงชีพ บุคคลที่ไม่ทำการงานใด ๆ มัวแต่อยู่นิ่ง ๆ เฉย ๆ ย่อมจะหาทรัพย์ไม่ได้อย่างแน่นอน เพราะทรัพย์สมบัติทั้งหลายของหญิงหรือชายหาได้สำเร็จด้วยความคิดไม่^{๙๔} หรือ โภคะทั้งหลายสำเร็จได้เพราะความคิดไม่มีเลย^{๙๕} ดังนั้นความขยันหมั่นเพียรจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่เป็นหลักสำคัญในการแสวงหาทรัพย์ เนื่องจากบุคคลที่ขยันหมั่นเพียรในการงาน กล่าวคือ ประกอบอาชีพการงานด้วยความแข็งขัน ไม่ปล่อยปละละเลย ไม่ทอดธุระ ทำการงานอย่างเป็นปกติและสม่ำเสมอ ย่อมจะหาโภคทรัพย์มาเลี้ยงชีพให้เป็นปกติสุขได้ อีกทั้งบุคคลนั้นก็จะได้รับโภคทรัพย์มาใช้สอยได้อย่างสม่ำเสมอ ไม่ขาดสายด้วยผลแห่งความขยันหมั่นเพียรนั้นเช่นกัน ดังพระพุทธพจน์ ความว่า “ยส (ความมีโภคสมบัติ) ย่อมเจริญแก่บุคคลที่มีความขยันหมั่นเพียร”^{๙๖} “บุคคลผู้ทำการเหมาะเจาะไม่ทอดธุระ ขยันหมั่นเพียร ย่อมหาทรัพย์ได้”^{๙๗} และ “คนปฏิบัติตนตรงต่อเวลา เอาธุระ มีความขยัน ย่อมหาทรัพย์ได้”^{๙๘} นั่นคือ บุคคลที่มีความขยันหมั่นเพียรในการงานที่ทำโดยทำงานไม่ย่อหย่อน ไม่คั่งค้าง ทำงานถูกกาลถูกเวลา และทำงานถูกวิธี เป็นไปตามลำดับขั้นตอนอย่างถูกต้อง ย่อมประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานและมีฐานะทางการเงินที่มั่นคงสามารถเลี้ยงชีพให้อยู่รอดได้ด้วยดี

อย่างไรก็ตาม ความขยันหมั่นเพียรในการงานนั้นต้องเป็นความขยันอย่างถูกดี-ถึงดี-พอดีด้วย^{๙๙} จึงจะประสบความสำเร็จ กล่าวคือ (๑) ขยันอย่างถูกดี คือ มีปัญญาสามารถทำกฎวัตรอุปสงค์ของงานนั้น เช่น ผลิตหรือขายสินค้าให้ตรงตามกาลเวลาและความต้องการของผู้ซื้อ ผลิตหรือขายเสียกันหนาวในฤดูร้อนและฤดูฝน เป็นต้น (๒) ขยันอย่างถึงดี คือ มีความพยายามที่จะทำงานนั้นให้เต็มความสามารถและได้มาตรฐานที่มีคุณภาพ เช่น ในการผลิตเสียกัน

^{๙๔} บุ.ช.ม. (ไทย) ๒๘/๑๓๘/๒๐๖.

^{๙๕} บุ.ช.า.เอกก. (ไทย) ๒๓/๑๓๕/๔๑๕.

^{๙๖} บุ.ร. (ไทย) ๒๕/๒๔/๓๒.

^{๙๗} ถี.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๓.

^{๙๘} บุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๑๘๕/๕๔๔.

^{๙๙} พระสมชาย ฐานวุฑโฒ, มงคลชีวิต ฉบับทางก้าวหน้า, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ฐานการพิมพ์ จำกัด), หน้า ๕๖.

หนาว ก็ควรผลิดอย่างดีมีคุณภาพ เหมาะสมกับราคา เป็นต้น (๓) ขยันอย่างพอดี คือ มีสติดี ไม่ใช่ทำอย่างคึกคะนองจนเลยเถิด หรือ เพ้อเหินยามมากไปจนเกิดความเสียหาย อาจเป็นเหตุให้เกิดภาวะสินค้าน้ำท่วมตลาดได้ เช่น เมื่อตัดสินใจจะผลิตหรือขายเสื้อกันหนาวก็ต้องสำรวจตลาดและปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องก่อน เช่น คู่ค้า คู่แข่งขัน ความต้องการของผู้ซื้อ เป็นต้น

ในทางตรงข้าม ความเกียจคร้านเป็นสิ่งไม่ดี^{๒๐} จัดเป็นอบายมุข คือ ช่องทางของความเสื่อม ทางแห่งความเสื่อม^{๒๑} หรือ เหตุย่อยยับแห่งโกศทรัพย์^{๒๒} ผู้ที่เกียจคร้านจนเป็นนิสัย มักจะเป็นคนหลักลอย ง่วงเหงา ซึมเซา ไม่มีความตั้งใจการทำงาน ไม่รับผิดชอบในหน้าที่ตนเอง ผัดวันประกันพรุ่ง ไม่สามารถเอาชนะใจตนเองได้ อุปนิสัยจิตใจของบุคคลผู้เกียจคร้าน คือ ไม่อยากทำงานหรือไม่ปฏิบัติหน้าที่ตามความรับผิดชอบแล้วมักอ้างว่า หนาวเกินไป ร้อนเกินไป เวลาเย็นเกินไป เวลาเช้าเกินไป หิวเกินไป หรือ ภาระมากเกินไป แล้วไม่ทำงาน^{๒๓} ปล่อยเวลาและโอกาสที่ดีล่วงเลยไป หน้าที่การงานเสียหาย โกศทรัพย์ที่มีอยู่ก็ใช้สอยจนหมดสิ้น โกศทรัพย์ใหม่ก็ไม่เกิดขึ้น ความเกียจคร้านจึงเป็นอันตรายต่อโกศสมบัติ^{๒๔} ในที่สุดก็จะดำรงชีวิตด้วยความทุกข์ยากลำบากและฝืดเคือง ในบางครั้งอาจต้องทำการกู้ยืมซึ่งเป็นการเพิ่มความทุกข์ให้กับชีวิตซ้ำอีก เพราะต้องทำงานหนักขึ้นเพื่อนำทรัพย์มาชำระเงินต้นและดอกเบี้ยให้แก่เจ้าหนี้

ความเกียจคร้านจึงเป็นอันตราย เป็นมลทิน (ความมัวหมอง)^{๒๕} และเป็นภัยต่อชีวิตอย่างยิ่ง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสรรเสริญผู้ที่มีความเพียรแม้มีชีวิตอยู่เพียงวันเดียวประเสริฐกว่าผู้เกียจคร้านไม่มีความเพียรที่มีชีวิตอยู่ตั้ง ๑๐๐ ปี^{๒๖} และยังทรงสอนให้ขยันหมั่นเพียรเพื่อความปลอดภัยในการดำรงชีวิตไว้ว่า “ท่านทั้งหลายจงเห็นความเกียจคร้านโดยความเป็นภัย และเห็นการทำความเพียรโดยเป็นทางเกษม แล้วจงปรารถนาความเพียรเถิด”^{๒๗} ดังนั้นบุคคลควรฝึกฝนตนเองให้มีความขยันหมั่นเพียร พยายามอดทนอดกลั้นต่ออุปสรรคต่าง ๆ จนตนเองมีความชำนาญในการงาน ขณะเดียวกันต้องขยันหมั่นเพียรเพิ่มพูนหาความรู้ใหม่ ๆ เพื่อให้งานมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น จึงจะ

^{๒๐} จุ.ชา.วิสติ. (ไทย) ๒๓/๒๒๕/๕๐๕.

^{๒๑} จุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๕๖/๕๒๔.

^{๒๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๑๕.

^{๒๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๓/๒๐๕.

^{๒๔} อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๓๓/๑๖๑.

^{๒๕} อัง.อญฺฐก. (ไทย) ๒๓/๑๕/๒๔๑.

^{๒๖} จุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๑๒/๖๕.

^{๒๗} จุ.จริยา. (ไทย) ๓๓/๑๒๒/๓๖๕.

ประสบผลสำเร็จในอาชีพการงานและฐานะทางการเงินมีความมั่นคง คือ มีโภคทรัพย์สมบูรณ์และดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยดีและมีสุข

๓.๒.๒ การเก็บรวบรวม

ครั้นบุคคลแสวงหาทรัพย์มาได้จากการประกอบกิจการด้วยความขยันหมั่นเพียรหรือด้วยน้ำพักน้ำแรงของตนเองแล้ว สิ่งที่จะกระทำในลำดับต่อไปก็คือการเก็บรวบรวมทรัพย์ที่หามาได้เพื่อไว้ใช้จ่ายในการดำรงชีวิต ซึ่งการเก็บรวบรวมทรัพย์ก็คือการคุ้มครองเก็บรักษาทรัพย์ที่หามาได้รวมเข้าไว้ด้วยกันเพื่อไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมสูญเสียหายไป และเพื่อจะได้ใช้สอยทรัพย์นั้นให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อไป อีกทั้งการเพียรเก็บรวบรวมทรัพย์ย่อมทำให้โภคทรัพย์ของตนเพิ่มพูนมากขึ้นเรื่อย ๆ หากจะอุปมาให้เห็นชัดเจนก็คือบุคคลที่สะสมโภคทรัพย์อยู่คงตัวสิ่งสร้างรัง คุกทรัพย์ของเขาก็ย่อมเพิ่มพูนขึ้นดุจจอมปลวกที่ตัวปลวกก่อขึ้น^{๒๘} ดังนั้นการรู้จักเก็บรวบรวมทรัพย์จึงเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่ช่วยให้โภคทรัพย์เพิ่มพูนได้เช่นเดียวกับความขยันหมั่นเพียรดังที่กล่าวมาแล้ว ขณะเดียวกันบุคคลควรหลีกเลี่ยง หรือ “ปิดกั้น” หนทางที่จะทำให้ทรัพย์เสื่อมสูญเสียหายไปโดยไร้ประโยชน์ แต่กลับเป็นโทษแก่ชีวิตมหันต์ นั่นคือ การหลีกเลี่ยงทางเสื่อมแห่งโกละ ๔ ประการ ได้แก่ (๑) เป็นนักเลงหญิง (นักเที่ยวผู้หญิง) (๒) เป็นนักเลงสุรา (๓) เป็นนักเลงการพนัน (๔) เป็นผู้มีมิตรชั่ว มีสหายชั่ว มีเพื่อนชั่ว^{๒๙} รวมทั้งต้องงดเว้นจากอบายมุข ๖ ซึ่งเป็นเหตุย่อยยับแห่งโภคทรัพย์ ได้แก่ (๑) การเสพน้าเมา คือ สุราและเมรัยรวมทั้งของมึนเมาอื่น ๆ เช่น บุหรี่ ยาสูบต่าง ๆ (๒) การเที่ยวกลางคืน (๓) การเที่ยวดูมหรสพ (๔) การเล่นพนัน (๕) การคบคนชั่วเป็นมิตร (๖) การเกียจคร้านไม่ทำงาน^{๓๐}

อาจกล่าวได้ว่า บุคคลที่ขยันหมั่นเพียรในการทำงานโดยหวังเพิ่มพูนโภคทรัพย์ให้สมบูรณ์ แต่กลับไม่รู้จักรวบรวมทรัพย์ รวมทั้งปิดหนทางเสื่อมแห่งโกละแล้ว โภคทรัพย์ย่อมพินาศได้โดยง่ายและความขยันหมั่นเพียรด้วยน้ำพักน้ำแรงของตนเองย่อมสูญเปล่า ดังนั้นบุคคลควรแสวงหาโภคทรัพย์ด้วยความขยันหมั่นเพียรของตนเอง เก็บรวบรวมทรัพย์ และหลีกเลี่ยงหนทางแห่งความเสื่อมของโกละทั้งหลาย ความปรารถนาที่จะเพิ่มพูนโภคทรัพย์ให้สมบูรณ์ย่อมจะเกิดขึ้นได้โดยง่ายและสำเร็จอย่างแน่นอน

^{๒๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๑.

^{๒๙} อง.อุฎฐก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๒.

^{๓๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๗/๒๐๒.

๓.๒.๓ ประกอบด้วยธรรม และได้มาโดยธรรม

การแสวงหาทรัพย์ตามเนื้อหาในอาทิสสูตรได้แสดงให้เห็นว่าเป็นการแสวงหาโภคทรัพย์ที่หามาด้วยความขยันหมั่นเพียรของตนเองแล้วเก็บรวบรวมไว้ โดยวิธีการที่ “ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรม” คำว่า “ธรรม” หมายถึง คุณธรรม ความดี ความถูกต้อง ความประพฤติชอบ หลักการ พระธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งแสดงธรรมให้เปิดเผยปรากฏขึ้น^{๓๑} สิ่งดี คุณความดี ความจริง หลักปฏิบัติทางศาสนา เช่นใช้คำว่า มีกุศลธรรม^{๓๒} ซึ่งหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนามีแนวทางการประพฤติปฏิบัติให้เป็นไปในทางที่ชอบประกอบด้วยกุศลมากมาย

สำหรับคำว่า “ธรรม” ในเนื้อหาอาทิสสูตร ท่านหมายถึง “กุศลกรรมบถ ๑๐” โดยคำว่า “ประกอบด้วยธรรม” หมายถึง มีกุศลธรรม ๑๐ ประการ^{๓๓} และคำว่า “ได้มาโดยธรรม” หมายถึง โภคทรัพย์ที่บุคคลดำรงอยู่ในกุศลกรรมบถ ๑๐ แล้วได้มา^{๓๔} หรือ โภคทรัพย์ที่ได้มาโดยไม่ล่วงละเมิดกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ^{๓๕} สรุปได้ว่า การแสวงหาทรัพย์ที่ปรากฏในอาทิสสูตร คือ การได้โภคทรัพย์มาด้วยความขยันหมั่นเพียรของตนเองแล้วเก็บรวบรวมไว้ โดยผู้แสวงหาทรัพย์นั้นมีกุศลธรรม (ธรรมที่ดี) ดำรงตนให้อยู่ในกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ หรือก็คือ ปฏิบัติตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการในการประกอบอาชีพการงาน ซึ่งโภคทรัพย์ที่ได้มานั้น ถือได้ว่าเป็นทรัพย์ที่ดี สะอาด บริสุทธิ์ สุจริต ถูกต้องตามหลักการทางโลกและทางธรรม เหมาะสมต่อการนำไปใช้และเก็บรวบรวมโดยปราศจากโทษภัยใด ๆ

กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ หมายถึง ทางแห่งกุศลกรรม ทางทำความดี กรรมดีอันเป็นทางนำไปสู่ความสุขความเจริญหรือสุคติ^{๓๖} มี ๑๐ ประการ^{๓๗} ได้แก่

^{๓๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๘๕.

^{๓๒} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด, หน้า ๓๔๕.

^{๓๓} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๑/๑๐๓.

^{๓๔} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๑/๑๐๓.

^{๓๕} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๑/๖๔.

^{๓๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๓๔.

^{๓๗} อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๖๖/๓๒๒ – ๓๒๔.

๑) กายกรรม ๓ (การกระทำทางกาย) ได้แก่ ปาณาติปาตา เวรมณี (เว้นจากปลงชีวิต) , อทินนาทานา เวรมณี (เว้นจากถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้โดยอาการขโมย) , กาเมสุ มิจฉาจารา เวรมณี (เว้นจากประพฤติดิโนกาม)

๒) วชิกรรม ๔ (การกระทำทางวาจา) ได้แก่ มุสาวาทา เวรมณี (เว้นจากพูดเท็จ) , ปิสุนาชา วาจา เวรมณี (เว้นจากพูดส่อเสียด) , ผรุสยา วาจา เวรมณี (เว้นจากพูดคำหยาบ) , สัมผัปปลาปา เวรมณี (เว้นจากพูดเพ้อเจ้อ)

๓) มโนกรรม ๓ (การกระทำทางใจ) ได้แก่ อนภิชชา (ความไม่คิดเพ่งเล็งอยากได้ของเขา) , อพยาบาท (ความไม่คิดร้ายผู้อื่น) , สัมมาทิฎฐิ (ความเห็นชอบ ถูกต้องตามคลองธรรม)

อย่างไรก็ตาม กุศลกรรมบถ ๑๐ มีชื่อเรียกอื่น ๆ อีก เช่น ธรรมจริยา (ความประพฤติธรรม)^{๓๘} , โสโภย (ความสะอาดหรือเครื่องชำระตัว)^{๓๙} , ความประพฤติสม่ำเสมอ (ความประพฤติธรรม)^{๔๐} อริยธรรม (อารยธรรม, ธรรมของผู้เจริญ) , อริยมรรค (มรรคอันประเสริฐ) , สัทธรรม (ธรรมดี, ธรรมแท้) , สัปปริสธรรม (ธรรมของสัตบุรุษ)^{๔๑} เป็นต้น จะเห็นได้ว่า กุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นการกระทำที่นับว่าเป็นความดีงามครบทั้ง ๓ ทาง คือ ทางกาย วาจาและใจ บุคคลแสวงหาทรัพย์โดยดำรงตนอยู่ในหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ นี้ย่อมเรียกได้ว่า เป็นการแสวงหาโดยทางสุจริต ได้แก่ กายสุจริต (ความประพฤติชอบด้วยกาย) วชิสุจริต (ความประพฤติชอบด้วยวาจา) และ มโนสุจริต (ความประพฤติชอบด้วยใจ)^{๔๒} และชอบธรรม คือ ถูกต้องตามหลักกฎหมายและหลักศีลธรรม กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นการแสวงหาทรัพย์ตามหลักสัมมาอาชีพะ คือ การเลี้ยงชีพชอบนั่นเอง

สัมมาอาชีพะ (Right Livelihood) หมายถึง การเว้นมิฉาชีพ ประกอบสัมมาชีพ^{๔๓} ความงด ความเว้น ความเว้นขาด เจตนาเป็นเหตุเว้น การไม่ทำ การไม่ประกอบ การไม่ล่วงละเมิด การกำจัดต้นเหตุแห่งมิฉาชีพ การเลี้ยงชีพชอบ^{๔๔} การเว้นจากเลี้ยงชีวิตโดยทางที่ผิด^{๔๕}

^{๓๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๓๕/๔๖๒.

^{๓๙} อ.ทศก. (ไทย) ๒๔/๑๗๖/๓๒๒.

^{๔๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๖๕.

^{๔๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๓๕.

^{๔๒} อ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๒/๑๔๑.

^{๔๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๑.

^{๔๔} อ.ก.ส. (ไทย) ๓๔/๓๐๑/๕๔.

^{๔๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๗๘.

รวมไปถึง การพูดหลอกลวง การเลียบเคียง การหวานล่อม การพูดและเลื่อม การใช้ลาถ่อลาถ ^{๔๖} กล่าวโดยสรุป สัมมาอาชีวะ หมายถึง การประกอบอาชีพการงานหรือการแสวงหาปัจจัยยังชีพที่ เจตนาเว้นขาดจากมิจฉาชีพทุกชนิด ประกอบแต่อาชีพการงานที่สุจริต ถูกต้อง ไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดศีลธรรม ไม่ผิดวัฒนธรรมประเพณีของสังคม และปราศจากการเอารัดเอาเปรียบทุกรูปแบบที่เป็นไปเพื่อแสวงหาประโยชน์ส่วนตน ตลอดจนการใช้เทคโนโลยีเพื่อเอื้อต่อการประกอบเลี้ยงชีพอย่างถูกต้องชอบธรรมด้วย จากความหมายดังกล่าวจะได้หลักการของสัมมาอาชีวะที่แบ่งออกได้เป็น ๓ ประการ คือ การเลี้ยงชีพชอบทางกาย การเลี้ยงชีพชอบทางวาจา และการเลี้ยงชีพชอบทางใจ ^{๔๗} ซึ่งเป็นการเลี้ยงชีพชอบที่สุจริตทั้ง ๓ ทางและสอดคล้องกับหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ดังนี้

๑) การเลี้ยงชีพชอบทางกาย ได้แก่ การเลี้ยงชีพในทางที่ไม่เกิดการเบียดเบียนและทำลายชีวิตกัน ในวนิชชาสูตร ^{๔๘} กล่าวถึงอาชีพที่ไม่ควรประกอบ (มิจฉาอาชีพ) ๕ ประการ ^{๔๙} ได้แก่ (๑) การค้าขายคัสตราวุธ หมายถึง การให้สร้างอาวุธแล้วขายอาวุธนั้น อันเป็นเหตุให้บุคคลอาจนำอาวุธไปทำความผิดก่อโทษภัยแก่ตนเองและผู้อื่นได้ (๒) การค้าขายสัตว์ ในที่นี้หมายถึง การค้าขายมนุษย์ อันเป็นเหตุให้มนุษย์หมดอิสรภาพ ไร้ศักดิ์ศรีและคุณค่าความเป็นมนุษย์โดยสิ้นเชิง (๓) การค้าขายเนื้อ หมายถึง การเลี้ยงสัตว์มีสุกรเป็นต้นไว้ขาย หรือการขายเนื้อสัตว์ อันเป็นเหตุให้ต้องฆ่าทำลายชีวิตสัตว์ (๔) การค้าขายของมีนเมา หมายถึง การให้ปรุงของมีนเมาชนิดใดชนิดหนึ่งแล้วขาย อันเป็นเหตุให้มีการดื่มหรือการเสพแล้วเกิดความประมาท (๕) การค้าขายยาพิษ หมายถึง การให้ทำยาพิษแล้วค้าขายยาพิษนั้น อันเป็นเหตุให้เกิดอันตรายอย่างกว้างขวางแก่สรรพชีวิต เกิดทุกข์แก่ผู้เสพและผู้ขายทั้งในชาตินี้และชาติหน้า จะเห็นได้ว่า การประกอบมิจฉาชีพทั้ง ๕ ประการจะก่อให้เกิดการเบียดเบียนและทำร้ายกัน ถือเป็นการเลี้ยงชีพที่ไม่ชอบธรรม เพราะเป็นอันตรายต่อชีวิตและทรัพย์สิน อีกทั้งนำความทุกข์เดือดร้อนมาสู่ตนเองและผู้อื่นในสังคม นอกจากนี้การเลี้ยงชีพชอบทางกายยังรวมไปถึงการไม่เลี้ยงชีวิตด้วยการลักขโมย การทุจริต การคดโกง การเอารัดเอาเปรียบ และการล่วงละเมิด ข่มเหงจิตใจ ทำลายลบหลู่เกียรติและวงศ์ตระกูล เพื่อให้ได้ทรัพย์มาเลี้ยงชีพ

๒) การเลี้ยงชีพชอบทางวาจา คือ การใช้วาจาไปในทางที่ถูกต้องในการเลี้ยงชีพ ได้แก่ (๑) การละเว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง กล่าวแต่คำสัตย์และรักษาสัตย์ (๒) การละเว้น

^{๔๖} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๐/๑๘๐.

^{๔๗} พระธานี เขมธมโม (จำปา), “ศึกษาสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๔๗.

^{๔๘} อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๗/๒๕๕.

^{๔๙} อ.ปญจก.อ. (ไทย) ๓๖/๑๗๗/๓๗๗.

จากการพูดสื่อเสียด ชุยง สร้างความแตกแยก (๓) การละเว้นจากการพูดคำหยาบ สกปรก เสียหาย (๔) การละเว้นจากการพูดเพื่อเจ้อ พุดแต่คำจริง มีประโยชน์ ถูกกาลเทศะ มีเหตุมีผล เพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจถูกต้อง นอกจากนี้ยังรวมไปถึงการไม่ประจบสอพลอและการบังคับขู่เข็ญผู้อื่น เพื่อแสวงหาประโยชน์ส่วนตนด้วยความไม่ชอบธรรม

๓) การเลี้ยงชีพชอบทางใจ จัดเป็นมโนกรรมฝ่ายกุศล ทำให้เกิดความสงบสุขภายในและยังผลให้การปฏิบัติออกมามีความสะอาดบริสุทธิ์ ได้แก่ (๑) การไม่ละโมภเพ่งเล็งอยากได้ของเขา (๒) การไม่คิดร้ายมุ่งเบียดเบียนหรือเพ่งทำลายเพื่อหวังแต่ประโยชน์ส่วนตน แต่มุ่งให้เกิดประโยชน์สุขด้วยจิตที่เมตตาและปรารถนาดี (๓) การมีความเห็นถูกต้องเกี่ยวกับเรื่องโลกและชีวิตตามความเป็นจริง เรียกว่า มีสัมมาทิฐิ เช่น เข้าใจเรื่องกฎแห่งกรรม บุญ-บาป ประโยชน์-โทษ ควร-ไม่ควร ผิด-ถูก เป็นต้น ดังนั้นการเลี้ยงชีพชอบทางใจจะทำให้บุคคลมีความเข้าใจถูกต้องสามารถคิดวางแผนให้ดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพการงานไปในทางที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ชี้นำทางไปสู่การแสวงหาทรัพย์สุจริตและชอบธรรมได้

กล่าวได้ว่า สัมมาอาชีพะหรือการเลี้ยงชีพชอบทั้งทางกาย วาจาและใจก็คือการแสวงหาทรัพย์ตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ กล่าวคือ เป็นการประกอบการทำงานที่ปราศจากการเบียดเบียนและทำลายชีวิตและทรัพย์สินของตนเองและผู้อื่นทุกรูปแบบทั้งทางกาย วาจาและใจที่เป็นไปเพื่อแสวงหาประโยชน์ส่วนตนเพียงฝ่ายเดียว บุคคลควรเลี้ยงชีพโดยทางที่ถูกต้องชอบธรรม เพื่อความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน รวมทั้งความสงบสุขของทุกคนในสังคม เพราะความไม่เบียดเบียนทำให้เกิดสุข^{๕๐} และผู้รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น^{๕๑}

อย่างไรก็ตาม การที่บุคคลจะแสวงหาทรัพย์โดยดำรงตนมั่นอยู่ในกุศลกรรมบถ ๑๐ หรือ ประกอบสัมมาอาชีพะให้สำเร็จได้นั้น จำเป็นต้องประกอบด้วยปัญญาทั้งทางโลก (ความฉลาดในทางโลกศิลปวิทยาต่าง ๆ) และปัญญาทางธรรม (ความฉลาดในทางธรรม) ควบคู่กันเพื่อเป็นเครื่องรู้และช่วยนำทางให้การประกอบการทำงานเป็นไปด้วยความสุจริตชอบธรรม เพราะหากบุคคลมีแต่ปัญญาทางโลกแต่ไม่มีความรู้ด้านศีลธรรมอาจเป็นเหตุให้ประกอบอาชีพที่ไม่ชอบธรรมได้ เช่น การทำธุรกิจขายอาวุธชนิดใหม่ที่มีประสิทธิภาพการทำลายล้างมากที่สุด เป็นต้น ซึ่งเป็นอันตรายต่อสังคมในวงกว้างได้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสรรเสริญ “บุคคลสองตา”^{๕๒} อันหมายถึง ผู้ที่มีปัญญาในการแสวงหาทรัพย์และมีปัญญาทำให้ทรัพย์ที่มีอยู่แล้วเพิ่มพูนขึ้น

^{๕๐} พ.อุ. (ไทย) ๒๕/๑๑/๑๕๐.

^{๕๑} พ.อุ. (ไทย) ๒๕/๔๑/๒๕๔.

^{๕๒} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๒๕/๑๗๘.

รวมทั้งมีปัญหาเข้าใจธรรมะเป็นอย่างดี ทำให้รู้เข้าใจถึงสิ่งที่เป็นกุศล – อกุศล เป็นประโยชน์ – เป็นโทษ ซึ่งปัญหาทั้งสองจะช่วยให้การแสวงหาทรัพย์ของเขาเป็นไปโดยสุจริตชอบธรรมได้อย่างแท้จริง นอกจากนี้ยังช่วยให้บุคคลมีทัศนคติต่อทรัพย์ที่ถูกต้อง กล่าวคือ ไม่ลุ่มหลงหมกมุ่นมัวเมา ไม่ยึดติด รู้เท่าทันความจริงของสรรพสิ่งที่ล้วนตกอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ ไม่ตกเป็นทาสของทรัพย์ แต่การมีปัญหาจะช่วยให้เห็นคุณค่าของทรัพย์ เป็นนายเหนือทรัพย์ วางใจได้ถูกต้อง เพราะเห็นทรัพย์เป็นเพียงปัจจัยหรือมรรคาที่จะนำพาให้เข้าถึงจุดหมายชีวิตที่งดงามและสูงยิ่ง ๆ ขึ้นไป มิใช่เป็นจุดหมายที่จะจบได้ในตัวเอง

กล่าวโดยสรุป การแสวงหาทรัพย์ที่ปรากฏในอาทิยสูตรเป็นการแสวงหาทรัพย์หรือประกอบอาชีพการงานด้วยความขยันหมั่นเพียร (ด้วยน้ำพักน้ำแรง) ของตนเอง ครั้นได้โภคทรัพย์มากก็เก็บรวบรวมไว้ไม่ให้เสื่อมสูญหายไปในทางที่ไร้ประโยชน์ต่อชีวิต ทั้งนี้ผู้แสวงหาทรัพย์ต้องดำรงตนให้มั่นคงอยู่ในกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ หรือก็คือ การประกอบอาชีพการงานตามหลักสัมมาอาชีพะทั้งทางกาย วาจาและใจ ขณะเดียวกันต้องมีปัญหาด้วยการหมั่นศึกษาหาความรู้ใหม่ ๆ เสมอ โดยต้องประกอบด้วยปัญญาทางโลกเพื่อเป็นตัวนำทางให้การทำงานประสบความสำเร็จเจริญก้าวหน้า และปัญญาทางธรรมเพื่อเป็นตัวควบคุมให้การทำงานเป็นไปในทางที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เหล่านี้จะทำให้การแสวงหาทรัพย์เป็นไปโดยทางสุจริตและชอบธรรมได้อย่างแท้จริง

๓.๓ การใช้จ่ายทรัพย์

เมื่อบุคคลแสวงหาทรัพย์ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยทางสุจริตชอบธรรมแล้ว หากเก็บสะสมทรัพย์ไว้เฉย ๆ ทรัพย์นั้นก็ปราศจากคุณค่าและความหมายใด ๆ และถือเป็นความชั่วอย่างหนึ่งเช่นเดียวกับการแสวงหาทรัพย์ในทางที่ผิดและใช้ทรัพย์ในทางที่เกิดโทษ^{๕๓} ดังนั้นบุคคลควรนำโภคทรัพย์ที่หาได้มานั้นออกมาใช้จ่ายเลี้ยงชีพตนเองให้เป็นสุขด้วยความพอดีเหมาะสมตามอัตภาพ ส่วนทรัพย์ที่เหลือควรนำมาใช้จ่ายเพื่อประโยชน์ผู้อื่นต่อไป พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแบ่งกามโกติบุคคล (ผู้ครองเรือน) ออกเป็น ๑๐ ประเภท และทรงสรรเสริญบุคคลประเภทที่ ๑๐ คือผู้ที่แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม ด้วยการทำงานที่ไม่ผิด ครั้นแสวงหาได้แล้ว บำรุงตนให้เป็นสุข และแจกจ่ายทำบุญ ทั้งเป็นผู้ไม่มัวเมา ไม่หมกมุ่น ไม่จดจ่อ เห็นโทษ มีปัญหาเป็นเครื่องสลัดออก ใช้สอยโภคทรัพย์เหล่านั้น^{๕๔} แสดงให้เห็นว่า (๑) บุคคลควรแสวงหาทรัพย์ด้วย

^{๕๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๘๒.

^{๕๔} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๖๔/๔๒๖., อภ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๕๑/๒๑๑.

ความถูกต้องชอบธรรม (๒) ครั้นได้ทรัพย์มาก็ควรจัดสรรแบ่งใช้จ่ายเพื่อเลี้ยงชีพทั้งตนเองและแจกจ่ายให้ผู้อื่นด้วย (๓) ขณะเดียวกันควรใช้จ่ายทรัพย์ด้วยปัญญาให้เกิดประโยชน์ ปราศจากโทษ ไม่ยึดติดลุ่มหลงและตกเป็นทาสของทรัพย์ คือ ใช้จ่ายทรัพย์เพื่อให้เกิดคุณค่าทางจิตใจและปัญญา ให้เจริญยิ่งขึ้น ไม่ใช้ทรัพย์ที่เป็นการพอกพูนกิเลสในตัว ลดความตระหนี่และความโลภด้วยการแบ่งแจกจ่ายให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่นต่อไป

เนื้อหาในอาทิสสูตรได้กล่าวถึงหลักการหรือแนวทางในการใช้จ่ายทรัพย์ให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่นเป็นข้อ ๆ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในชื่อว่า หลักโภคาทิสะ หรือ โภคาทิสะ ๕^{๕๕} คำว่า “โภคาทิสะ” ประกอบด้วย ๒ คำ ได้แก่ “โภค” หมายถึง สมบัติ ทรัพย์สิน^{๕๖} การใช้สอย เครื่องใช้^{๕๗} และ “อาทิส” หมายถึง ถูกถือเอาแล้ว^{๕๘} ดังนั้น “โภคาทิสะ” ก็คือ ประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโภคทรัพย์ หรือ เหตุผลที่อธิบายควรยึดถือในการที่จะมีหรือครอบครองโภคทรัพย์ หากบุคคลใช้จ่ายทรัพย์ตามหลักการดังกล่าวถือได้ว่าเป็นการได้ใช้ประโยชน์จากทรัพย์ตามที่ควรจะเป็นและเกิดประโยชน์แก่บุคคลต่าง ๆ ทั้งตนเองและผู้อื่น โดยมีแนวทางการใช้จ่ายทรัพย์ตามเนื้อหาในพระสูตร ๕ ประการ ดังนี้

๓.๓.๑ บำรุงตนเอง บุคคลในครอบครัว และคนในปกครองทั้งหลายให้เป็นสุข

บุคคลแสวงหาทรัพย์มาแล้วควรนำมาใช้จ่ายเพื่อเลี้ยงบำรุงให้ตนเองและผู้อื่นดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยดีและมีความสุข พระพุทธศาสนามีทัศนะต่อทรัพย์ว่าเป็นบ่อเกิดแห่งความสุข กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เป็นปัจจัยหรือเป็นฐานที่จะช่วยให้บุคคลมีความสุขได้ในระดับหนึ่ง^{๕๙} โดยที่ ความสุข หรือ สุข หมายถึง ความสบาย ความสำราญ มี ๒ ประการ ได้แก่ (๑) กายิกสุข (สุขทางกาย) คือ ความสำราญทางกาย ความสุขทางกาย ความเสวยสุขที่เป็นความสำราญซึ่งเกิดจากกายสัมผัส (๒) เจตสิกสุข (สุขทางใจ) คือ ความสำราญทางใจ ความสุขทางใจ ความเสวยสุขที่เป็นความสำราญซึ่งเกิดจากเจตสิกสัมผัส^{๖๐} อย่างไรก็ตามความสุขที่เกิดจากการใช้ทรัพย์ในระดับปัจเจกบุคคล

^{๕๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๗๑.

^{๕๖} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด ศัพท์วิเคราะห์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๕๐), หน้า ๔๕๔.

^{๕๗} พระอรรถกถาจารย์ (ชวินทร์ สระคำ) และ จำลอง สารพัดนึก, พจนานุกรม บาลี – ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประจวบคีรีขันธ์ จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๓๘๖.

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๑.

^{๕๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ทางออกจากระบบเศรษฐกิจที่ครอบงำสังคมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๕๒.

^{๖๐} พ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๗๓/๒๗๑ – ๒๗๒.

(ความสุขส่วนบุคคล) แบ่งออกได้เป็น ๔ ประเภท คือ (๑) ความสุขเพราะพ้นจากความหิวโหย หรือภัยคุกคามชีวิต (๒) ความสุขเพราะความสะดวกสบาย (๓) ความสุขเนื่องจากอยู่ดีกินดี (๔) ความสุขเนื่องจากมีชีวิตหรูหราฟุ่มเฟือย^{๖๑} ซึ่งพระพุทธศาสนาไม่ได้สนับสนุนเฉพาะความสุขประเภทแรกคือมีทรัพย์พอให้ชีวิตสามารถดำรงอยู่ได้เท่านั้น แต่ยังสนับสนุนให้ใช้ทรัพย์เลี้ยงตนเองให้มีมีความสุขคือความสะดวกสบายเพื่อเป็นการเกื้อกูลให้ชีวิตเข้าถึงจุดหมายที่ดีงามยิ่งขึ้นด้วย ดังนั้นการใช้ทรัพย์ด้วยความพอดีจึงควรให้อยู่ในระดับความสุขที่ให้อชีวิตรอดพ้นจากความหิวและอยู่ได้ด้วยความสะดวกสบาย ส่วนการใช้ทรัพย์เพื่อให้ประสบความสุขในระดับอยู่ดีกินดีและการมีชีวิตอย่างหรูหราฟุ่มเฟือยจะถือว่าเป็นการใช้ทรัพย์ที่ไม่ประกอบด้วยปัญญาและไม่พอดี คือ เกินความจำเป็น ไม่ทำให้เกิดคุณภาพชีวิต เป็นโทษแก่เจ้าของทรัพย์ และไม่เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่นด้วย

การรู้จักความพอดี พอประมาณ (มัตตัญญูตา) ในการบริโภคหรือใช้จ่ายทรัพย์จะเป็นระดับที่คุณภาพชีวิตกับความพึงพอใจ (ความสุข) มาบรรจบกัน^{๖๒} ถือได้ว่าเป็นการใช้ทรัพย์ที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา^{๖๓} ด้วยวิธีการตระหนักรู้และมองเห็นด้วยปัญญาว่ามุ่งที่จะใช้จ่ายทรัพย์เพื่อให้เกิดคุณภาพหรือประโยชน์แก่ชีวิตอย่างแท้จริง หรือก็คือการพิจารณามุ่งแสพ “คุณค่าแท้” คือ คุณค่าที่สนองความต้องการคุณภาพชีวิต ซึ่งเป็นการคิดถึงแก่นหรือคุณประโยชน์ที่แท้จริงของสิ่งทั้งหลาย เช่น อาหารมีคุณค่าที่แท้จริงอยู่ที่การหล่อเลี้ยงให้สุขภาพร่างกายแข็งแรง มีกำลังในการทำหน้าที่การงาน เสื้อผ้ามีคุณค่าอยู่ที่การป้องกันความร้อนหนาว แผลง เป็นต้น ต่างจาก “คุณค่าเทียม” คือ คุณค่าเพื่อสนองความอยากแสพสิ่งปรนเปรอตนหรือค้นหาที่ไม่จำกัด^{๖๔} การพิจารณาถึงคุณค่าแท้ในการใช้จ่ายทรัพย์จะก่อให้เกิดประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น และยังเกื้อกูลแก่ความเจริญอกงามของกุศลธรรม เช่น ความมีสติ เป็นต้น ทำให้พ้นจากความเป็นทาสของวัตถุ ช่วยบรรเทากิเลสตัณหา เพราะเป็นการเกี่ยวข้องกับปัญญาและมีขอบเขตอันเหมาะสม มีความพอเหมาะพอดี และไม่เกิดการแก่งแย่งเบียดเบียนกัน^{๖๕} ดังนั้นการใช้ทรัพย์ด้วยความพอดี

^{๖๑} พระไพศาล วิสาโล, เส้นโค้งแห่งความสุข (๑) สดับทุกข์ยุคบริโภคนิยม, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓.

^{๖๒} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ เมื่อดิเรก, ๒๕๔๕), หน้า ๓๖.

^{๖๓} Ven.P.A.Payutto. **Buddhist Economics A Middle Way for the Market Place.** [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://www.urbandharma.org/pdf/Buddhist_Economics.pdf [5 Nov 2012].

^{๖๔} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, หน้า ๒๕.

^{๖๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๕), หน้า ๑๔ – ๑๕.

พอประมาณจะทำให้ตนเองประสบความสุขในระดับที่อยู่รอดได้ด้วยดีและสะดวกสบาย อีกทั้งเกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีทั้งด้านร่างกาย จิตใจและปัญญา ขณะเดียวกันเมื่อใช้จ่ายด้วยความพอดี คือไม่ใช้ทรัพย์ทั้งหมด ทรัพย์ในส่วนที่เหลือยังสามารถใช้ทำความดี ทำบุญกุศล เลี้ยงคนที่อยู่ในความรับผิดชอบของตนให้เป็นสุข บำเพ็ญคุณประโยชน์ เพื่อแผ่แบ่งปันแก่สังคม ตลอดจนใช้เผยแผ่ส่งเสริมธรรม ก่อให้เกิดประโยชน์สุขทั้งตนเองและผู้อื่น ได้อันเป็นการขยายขอบเขตแห่งความสุขให้มากและทั่วถึงยิ่งขึ้น

กล่าวได้ว่า ผู้ที่แสวงหาทรัพย์มาด้วยความขยันหมั่นเพียรและชอบธรรมควรใช้จ่ายทรัพย์นั้นเพื่อเลี้ยงตนเองให้เป็นสุข โดยการใช้จ่ายด้วยความพอดีพอประมาณและพิจารณาถึงคุณค่าแท้ ทรัพย์ส่วนเกินนำมาใช้จ่ายเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นต่อไป บุคคลนี้จะได้รับความสุขทางกาย คือ ชีวิตตนดำรงอยู่รอดได้ด้วยดี มีคุณภาพชีวิตที่ดีและสะดวกสบาย ไม่ฟุ่มเฟือยหรือฝืดเคืองจนเกินไป และยังได้รับความสุขทางใจที่อยู่ในระดับที่สูงและประณีตยิ่งขึ้น เพราะเกิดจากสภาวะของจิตที่ปลอดโปร่ง เบาสบาย ผ่องใส ไม่ยึดติดและเป็นอิสระจากวัตถุ อันเกิดจากการให้ (To Give) การลงมือปฏิบัติการทำงานที่สร้างสรรค์ (To Do) การมีความสัมพันธ์ที่ดี (To Relate) กับเพื่อนมนุษย์ และการมีชีวิตร่วมกันในสิ่งแวดล้อมที่ดี (To Be) ซึ่งต่างจากความสุขที่เกิดจากการครอบครองหรือการเสพเพื่อตนเอง และเป็นความสุขที่ไม่ต้องอิงอาศัยหรือวัตถุใด ๆ ^{๖๖}

นอกจากการเลี้ยงบำรุงตนเองให้เป็นสุขดังกล่าวมาแล้ว บุคคลควรใช้จ่ายทรัพย์เพื่อเลี้ยงบุคคลในครอบครัวและคนในปกครองทั้งหลายให้เป็นสุขด้วย เช่น มารดา บิดา บุตร ภรรยา ทาส กรรมกร และคนใช้ เป็นต้น โดยใช้จ่ายไปในทางที่ถูกต้องและชอบธรรม ผู้แสวงหาทรัพย์จึงไม่ควรใช้จ่ายบริโภคเพียงผู้เดียวแต่ควรแบ่งปันให้ผู้อื่นตามความสมควรและเหมาะสมกับฐานะของตนเอง ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “การไม่ให้ย่อมไม่ควร...ผู้กินคนเดียวย่อมไม่ได้ความสุข” ^{๖๗} สำหรับวิธีการบำรุงบุคคลต่าง ๆ นั้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงหลักปฏิบัติในการเลี้ยงบำรุงบุคคลต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน ที่เรียกว่า ทศ ๖ ^{๖๘} โดยจะแบ่งเป็นกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ที่ปรากฏในอาทิยสูตร ดังนี้

มารดาและบิดา มารดาและบิดาคือผู้ให้กำเนิดและมีพระคุณอันยิ่งใหญ่แก่บุตร ดังอุปมาว่า ถ้าบุตรจะพึงวางมารดาบิดาไว้บนบ่าทั้งสองของตน ประคับประคองท่านอยู่บนบ่านั้น

^{๖๖} อภิชาติ พันธเสน และคณะ, พุทธเศรษฐศาสตร์ ฉบับนิสิต นักศึกษา และประชาชน, (ม.ป.ท., ๒๕๔๕), หน้า ๑๕.

^{๖๗} จุ.ชา.อสีติ. (ไทย) ๒๘/๑๕๓ - ๑๕๔/๑๑๕.

^{๖๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๖/๒๑๒.

ป้อนข้าวป้อนน้ำและให้ท่านอุจจาระปัสสาวะบนบ้านนั้นเสร็จ แม้บุตรจะมีอายุถึง ๑๐๐ ปีและ
ปรณินิบัติท่านไปจนตลอดชีวิต ก็ยังนับว่าตอบแทนพระคุณท่านไม่หมด^{๖๕} อีกทั้งมารดาบิดายังเป็น
ผู้ให้ทั้งต้นแบบทางกายคือให้ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ และเป็นต้นแบบทางใจคือให้อุปการะเลี้ยงดูอย่าง
ทะนุถนอมจนเติบโตใหญ่ บุตรจึงควรตอบแทนพระคุณท่านด้วยการเลี้ยงบำรุงท่านให้มีความสุขอย่าง
เต็มที่และดีที่สุด^{๖๖} ได้แก่ เลี้ยงบำรุงท่านให้มีความสุขสบายตามฐานะอย่างน้อยที่สุดก็ด้วยการ
มอบให้ปัจจัย ๔^{๖๗} ช่วยทำกิจการงานของท่าน ดำรงวงศ์สกุล ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความ
เป็นทายาท และเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน จะเห็นได้ว่า การบำรุงดังกล่าวแบ่งได้
เป็น ๒ ช่วง คือ ช่วงที่ท่านมีชีวิตอยู่ก็ให้เลี้ยงดูปรณินิบัติท่านให้มีความสุขสะดวกสบายตลอดจน
เอาใจใส่ท่านในยามเจ็บป่วย และช่วงที่ท่านล่วงลับไปแล้วก็หมั่นทำบุญกุศลให้ท่านอย่างสม่ำเสมอ
อย่างไรก็ตาม บุตรควรบำรุงท่านด้วยวิธีที่ประเสริฐกว่าการบำรุงด้วยวัตถุเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่
ตัวท่านเองทั้งในภพนี้และภพหน้า นั่นคือ การชักนำให้ท่านมีศรัทธา ยินดีในการทำทาน รักษาศีล
และเจริญภาวนา รวมทั้งให้เจริญด้วยคุณธรรมความดีงามอื่น ๆ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือการให้ท่านมี
อริยทรัพย์ติดตัวท่านไป จึงจะถือได้ว่าเป็นการบำรุงมารดาบิดาได้อย่างสมบูรณ์

บุตร บุตร แปลว่า ลูก หมายถึง ผู้ทำสกุลให้บริสุทธิ์ ผู้ยังหทัยของพ่อแม่ให้เต็มอัม^{๖๘}
บุตรจะเติบโตใหญ่เป็นคนดีหรือคนไม่ดีของสังคมย่อมขึ้นอยู่กับ การเลี้ยงดูอบรมของมารดาบิดา
การทำหน้าที่ของบิดามารดาที่มีต่อบุตรจึงมีความสำคัญต่อชีวิตของเขายังยิ่ง หลักการอนุเคราะห์
หรือการเลี้ยงดูบำรุงของบิดามารดาที่มีต่อบุตรตนเอง^{๖๙} ได้แก่ (๑) ห้ามปรามจากความชั่ว คือ
พยายามทุกวิถีทางในการกั้นบุตรไม่ให้ตกไปสู่ความชั่วทุกชนิด (๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี คือ
ปลูกฝังให้บุตรมีพฤติกรรมที่ดีมีศีลธรรม ซึ่งการห้ามปรามจากความชั่วและให้ตั้งอยู่ในความดีนั้น
ทำได้หลายวิธี เช่น พานบุตรเข้าวัดศึกษาความรู้ทางพระพุทธศาสนา ชักนำให้บุตรหมั่นทำทาน รักษา
ศีล และเจริญภาวนา เป็นต้น (๓) ให้ศึกษาศิลปวิทยา คือ ให้บุตรได้รับการศึกษาเพื่อให้เขา
สามารถช่วยเหลือและพึ่งพาตนเองได้ (๔) หาผู้ครองที่สมควรให้ ตลอดจนให้คำแนะนำและ
ช่วยเหลือ (๕) มอบทรัพย์สมบัติไว้ในโอกาสอันสมควร หากมารดาบิดาเลี้ยงบำรุงบุตรตาม
หลักการดังกล่าวย่อมทำให้เขาเป็นคนดีมีศีลธรรมของสังคม มีวิชาความรู้สร้างฐานะได้มั่นคง
มีครอบครัวที่อบอุ่นและมีความสุข สืบทอดสิ่งดีงามของบุรพชนวงศ์ตระกูลต่อไปได้

^{๖๕} พระสมชาย ฐานวุฑฺโฒ, มงคลชีวิต ฉบับทางก้าวหน้า, หน้า ๕๒.

^{๖๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒.

^{๖๗} พ.บ. (ไทย) ๑/๑/๑๙๘.

^{๖๘} พระสมชาย ฐานวุฑฺโฒ, มงคลชีวิต ฉบับทางก้าวหน้า, หน้า ๑๐๑.

^{๖๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒ – ๒๑๓.

ภรรยา ภรรยา แปลว่า ผู้ควรเลียงโดยสามี สามีควรให้การสนับสนุนช่วยเหลือเกื้อกูลให้ภรรยาอยู่ดีมีสุขโดยหลักปฏิบัติในการบำรุงภรรยา^{๓๔} ได้แก่ (๑) ขกย่องให้เกียรติสมกับฐานะที่เป็นภรรยา คือ ขกย่องให้เกียรติไม่ปิดบังสังคม หากทำดีก็ชมเชยด้วยใจจริง แต่หากทำผิดก็กล่าวตักเตือน เรื่องส่วนตัวก็ให้อิสระตามความเหมาะสม (๒) ไม่คูหมิ่น คือ ไม่ดูถูกคูหมิ่นเรื่องต่าง ๆ ว่าต่ำกว่าตน เช่น เรื่องฐานะ ชาติตระกูล การศึกษา ความคิดเห็น เป็นต้น รวมทั้งไม่ทำร้ายข่มเหงภรรยา (๓) ไม่นอกใจภรรยา คือ ไม่ไปยุ่งเกี่ยวกับหญิงอื่นในฐานะที่เป็นภรรยาเหมือนกันเพราะเป็นการคูหมิ่นความเป็นหญิงของภรรยา (๔) มอบความเป็นใหญ่ในบ้านให้ คือ มอบให้เป็นผู้จัดการภาระทางบ้าน ไม่เข้าไปก้าวก่ายในทุกเรื่อง เช่น เรื่องการครัว เรื่องงานบ้าน เป็นต้น (๕) ให้เครื่องประดับและเครื่องแต่งตัวมาให้เป็นของขวัญตามโอกาสเพื่อแสดงความรักความจริงใจ และตอบแทนคุณความดีของภรรยา จะเห็นได้ว่า การเลียงบำรุงภรรยาดังกล่าวถือเป็นการปฏิบัติต่อภรรยาด้วยความรัก ความไว้วางใจและความจริงใจ ทำให้เกิดความรักความอบอุ่นอย่างยั่งยืน เกิดความสามัคคีต่อกัน ครอบครัวมีความสุข อบอุ่น และเป็นแบบอย่างที่ดีต่อชนรุ่นหลังได้

บาท กรรมกรและคนใช้ ในปัจจุบันอาจเรียกรวมได้ว่า พนักงานหรือลูกจ้าง ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งในแง่ความสำเร็จในกิจการงานต่าง ๆ ของนายจ้าง เพราะนายจ้างคือผู้ที่บริหารจัดการงานให้สำเร็จโดยอาศัยลูกจ้างนั่นเอง จึงนับได้ว่าลูกจ้างมีความเกี่ยวข้องโดยตรงต่อความสำเร็จของนายจ้าง อีกทั้งมีปฏิสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดในการทำการงานร่วมกัน ดังนั้นนายจ้างควรให้ความอนุเคราะห์เลียงบำรุงให้ลูกจ้างอยู่ดีมีสุข โดยวิธีการต่าง ๆ^{๓๕} ได้แก่ (๑) จัดการงานให้ทำตามความเหมาะสมกับกำลังความสามารถ คือ มอบหมายงานให้เหมาะสมกับวัย เพศ ความถนัด ความรู้ความสามารถ และประสบการณ์ของแต่ละคนเพื่อให้งานเกิดประสิทธิภาพสูงสุด (๒) ให้อาหาร ค่าจ้าง รางวัลสมควรแก่การทำงานและความเป็นอยู่ คือ ให้ค่าจ้างถูกต้องตามกฎหมายและเป็นธรรม มีการขึ้นค่าจ้างอย่างเหมาะสม และจัดหาอาหารให้ตามสมควร (๓) ดูแลรักษายามเจ็บป่วย รวมทั้งจัดสวัสดิการให้อยู่ดีมีสุข คือ อนุญาตให้ลาพักผ่อนได้ หากเจ็บป่วยก็ให้การดูแลรักษา ใถ่ถามอาการด้วยความเมตตากรุณา ตลอดจนให้สวัสดิการอื่น ๆ ที่เป็นผลดีต่อการดำรงชีวิต เช่น จัดสถานที่ทำงานให้มีความปลอดภัยและถูกสุขอนามัย จัดหาเครื่องมืออุปกรณ์ต่าง ๆ ที่อำนวยความสะดวกในการทำงาน ช่วยเหลือดูแลใถ่ถามถึงความเป็นอยู่ของลูกจ้างและคนในครอบครัว เป็นต้น (๔) แจกแบ่งปันของแปลก ๆ หรือพิเศษให้ เช่น จัดงานเลี้ยงฉลองตามวาระพิเศษ นายจ้างไปสถานที่อื่นมาก็มอบของที่ระลึกให้ตามสมควร เป็นต้น (๕) ให้อุดหนุนตามโอกาส คือ ให้อุดหนุนตามวันหยุดที่ทางการกำหนดและวาระพิเศษเพื่อให้ได้

^{๓๔} ที.ป. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๔.

^{๓๕} ที.ป. (ไทย) ๑๑/๒๗๑/๒๑๕.

พักผ่อนหย่อนใจตามโอกาสอันควร การปฏิบัติดังกล่าวถือได้ว่าเป็นการตอบแทนคุณความดีของลูกจ้างที่มีต่อนายจ้างด้วยความจริงใจ ความปรารถนาดี และไม่คูห่มั่นเหยียดหยามกัน ทั้งนี้เป็นผลมาจากการที่นายจ้างมีทัศนคติที่ดีต่อลูกจ้าง คือ ลูกจ้างมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกันกับตนเอง มีศักยภาพในการพัฒนาตนเอง และมีสิทธิหน้าที่ตามสมควรแก่ฐานะที่ควรได้รับ

๓.๓.๒ บำรุงมิตรสหายและผู้ร่วมกิจการงานให้เป็นสุข

มิตรสหายคือเพื่อนที่มีน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อกัน มนุษย์ทุกคนล้วนมีมิตรสหาย เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้โดยลำพัง จึงจำเป็นต้องอาศัยมิตรสหายไว้คอยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ดังนั้นบุคคลควรเลี้ยงบำรุงมิตรสหายและผู้ร่วมกิจการงาน^{๓๖} (เพื่อนร่วมงาน) ให้มีความสุข โดยมีหลักปฏิบัติในการบำรุงมิตรสหายและเพื่อนร่วมกิจการงาน^{๓๗} ได้แก่ (๑) การให้ เพื่อแบ่งปันสิ่งของต่าง ๆ (๒) กล่าววาจาเป็นที่รัก พูดจาใจ (๓) ประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (๔) วางตนสม่ำเสมอ ร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน (๕) ซื่อสัตย์ต่อกัน ไม่พูดจาหลอกลวง เมื่อปฏิบัติต่อมิตรด้วยความจริงใจและจริงใจเช่นนี้ย่อมได้ชื่อว่าเป็นการตอบแทนน้ำใจที่มีต่อกัน ไม่ว่าจะเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลในด้านวัตถุสิ่งของ วาจาไพเราะ และกระทำตนให้เป็นประโยชน์ อีกทั้งยังเป็นการกระชับความสัมพันธ์อันดีที่มิตรที่ดีให้มากยิ่งขึ้น ๆ ขึ้นไปด้วย

๓.๓.๓ ป้องกันอันตรายต่าง ๆ

การป้องกันอันตรายต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตนับได้ว่าเป็นการดำรงชีวิตด้วยความไม่ประมาท (อัปมาตะ) คือการดำรงชีวิตอยู่อย่างไม่ขาดสติ ไม่เผลอ ไม่เลินเล่อ ไม่ปล่อยปละละเลย หรือ มีความระมัดระวังที่จะไม่ทำเหตุแห่งความผิดพลาดเสียหายและไม่ละเลยโอกาสที่จะทำเหตุแห่งความดีงามและความเจริญ^{๓๘} การดำรงอยู่ด้วยความประมาทจะก่อให้เกิดความเสี่ยงภัยต่าง ๆ ทั้งแก่ชีวิตและทรัพย์สินได้ เพราะความเสี่ยงเป็นความไม่แน่นอนที่จะนำไปสู่ความสูญเสียในภายหลังซึ่งปัญหาที่สำคัญในทางเศรษฐกิจเกือบทุกระดับเกิดจากความเสี่ยง^{๓๙} ดังนั้นการดำเนิน

^{๓๖} ในอาทิยสูตรใช้คำว่า “อำมาตย์” แปลว่า บุคคลที่ทำการร่วมกัน สามารถชี้แนะกันได้ปรึกษาหารือกันได้ทุกเรื่อง ทุกอิริยาบถ

^{๓๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๐/๒๑๔.

^{๓๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๔๑.

^{๓๙} อภิรัช พันธ์เสน, พุทธเศรษฐศาสตร์: วิชาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่าง ๆ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๗), หน้า ๖๘๓.

ชีวิตด้วยความไม่ประมาทจึงเป็นการบริหารความเสี่ยงที่จะสร้างความปลอดภัยมั่นคง และช่วยลดความสูญเสียแก่ชีวิตและทรัพย์สินได้เป็นอย่างดี

ในส่วนของทรัพย์สินนั้น เมื่อบุคคลแสวงหาทรัพย์มาได้แล้ว ย่อมต้องใช้จ่ายทรัพย์ส่วนหนึ่งเพื่อป้องกันอันตรายต่าง ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต ซึ่งการใช้จ่ายนี้ถือเป็นการลงทุนอย่างหนึ่งเพื่อลดความเสี่ยงและสร้างความปลอดภัยให้กับชีวิต และเป็นการป้องกันการเสื่อมเสียสูญหายของทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความยากลำบากไปกับภัยต่าง ๆ เช่น โจรภัย ภัยพิบัติทางธรรมชาติต่าง ๆ เป็นต้น เพราะโภคทรัพย์แม้มีมากมายแต่เป็นของทั่วไปแก่ไฟ น้ำ พระราชา โจร และทายาทผู้ไม่เป็นที่รัก ^{๔๐} ดังเรื่องราวของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีที่ครั้งหนึ่งทรัพย์สมบัติของตระกูลที่ท่านฝังเอาไว้ในแผ่นดินที่ริมดั่ง จำนวน ๑๘ โกฏิถูกน้ำเซาะพัง ทรัพย์ทั้งหลายก็สูญหายไปตามสายน้ำ ^{๔๑} หรืออาจเกิดจากการที่ไม่มีทายาทไว้สืบทอดมรดกหรือมีทายาทแต่ไม่อาจรักษาทรัพย์สมบัติของวงศ์ตระกูลไว้ได้ ดังเรื่องราวของเศรษฐีผู้หนึ่งที่มีทรัพย์สมบัติสะสมไว้มากมายแต่ดำรงชีพอย่างฟุ้งเฟ้อแล้วถึงแก่กรรม แต่ไม่มีทายาทรับมรดกสืบทอด พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงขนทรัพย์สมบัติทั้งหมดเข้าทูลพระคลัง ^{๔๒} จากเรื่องราวเหล่านี้ จะเห็นได้ว่าทรัพย์สมบัติอาจสูญหายไปได้ด้วยภัยต่าง ๆ บุคคลจึงควรใช้จ่ายทรัพย์ส่วนหนึ่งเพื่อป้องกันภัยอันตรายทุกชนิด

วิธีการใช้จ่ายทรัพย์เพื่อป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ นั้นอาจกระทำได้ด้วยการหาแนวทางป้องกันล่วงหน้าเพื่อไม่ให้ทรัพย์เสื่อมสูญหายไปโดยการลงทุนในรูปแบบต่าง ๆ หรือที่เรียกว่าการฝังขุมทรัพย์ เพื่อความปลอดภัยแก่ทรัพย์สมบัติและชีวิตของคนทั้งในภพนี้และภพหน้า ซึ่งมี ๒ ประเภท ^{๔๓} ได้แก่ (๑) การฝังขุมทรัพย์หายาบ คือ การป้องกันภัยอันตรายแก่ทรัพย์ในรูปแบบของทรัพย์หายาบ เช่น อสังหาริมทรัพย์ เงินฝากธนาคาร หลักทรัพย์ทางการเงิน การประกันทรัพย์สินจากภัยพิบัติต่าง ๆ เป็นต้น (๒) การฝังขุมทรัพย์ละเอียด คือ การป้องกันทรัพย์โดยเปลี่ยนรูปของทรัพย์หายาบเป็นทรัพย์ละเอียด (อริยทรัพย์) เช่น การบริจาคเป็นทาน การสงเคราะห์บุคคลต่าง ๆ การทำบุญกุศล เป็นต้น ซึ่งถือว่าเป็นการใช้ทรัพย์ในลักษณะที่ก่อให้เกิดบุญ อีกทั้งทรัพย์ยังมีความปลอดภัยจากอันตรายต่าง ๆ ไม่มีสิ่งใดทำลายได้ เพราะอริยทรัพย์จะติดตัวเจ้าของทรัพย์ไป

^{๔๐} วจ.สตุดก (ไทย) ๒๓/๗/๑๓.

^{๔๑} ปิณฎา ใช้บางยาง, ๑๕ อุบาสก พุทธสาวกในสมัยพุทธกาล, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ม.ป.ป.), หน้า ๑๑๑.

^{๔๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๗๘๓.

^{๔๓} พุ.พ. (ไทย) ๒๕/๑ - ๑๖/๑๗ - ๒๐.

ในทุกหนทุกแห่ง ตลอดจนคุ้มครองชีวิตเจ้าของทรัพย์ให้พ้นจากอันตรายทั้งในโลกนี้และโลกหน้าได้ นับเป็นการทำตนให้ปลอดภัยได้อย่างแท้จริง

๓.๓.๔ ทำพลี ๕ อย่าง

พลี คือ การสงเคราะห์ การบวงสรวง การน้อมให้ การบูชา รวมถึงเครื่องบูชาต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนาหมายถึงการใช้จ่ายทรัพย์สมบัติโดยถูกต้องคลองธรรม อันเป็นการหยิบคว้าหาประโยชน์จากทรัพย์สมบัติ กล่าวคือ วิธีหรือหลักในการใช้จ่ายทรัพย์ที่ถูกต้องและเหมาะสม นำประโยชน์มาให้ทั้งแก่ผู้ใช้จ่ายและผู้รับผล^{๔๔} มี ๕ ประการ ได้แก่ (๑) ญาติพลี (สงเคราะห์ญาติ) คือ ใช้จ่ายสงเคราะห์ช่วยเหลือญาติพี่น้องทั้งที่สืบเชื้อสายเดียวกันหรือเป็นผู้ที่มีความรักสนิทสนมกัน โดยการช่วยเหลือเกื้อกูลสนับสนุนส่งเสริมกัน ทำให้ความเป็นญาติพี่น้องดำรงอยู่ได้ เกิดความรักความอบอุ่นในหมู่ญาติ (๒) อดิธิพลี (ต้อนรับแขก) คือ ใช้จ่ายเพื่อต้อนรับแขก รับรองแขกทั้งหลายเพื่อแสดงน้ำใจไมตรีและศุภมิตร (๓) ปุพเพปตพลี (ทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย) คือ การจ่ายทำบุญอุทิศให้บุรพชนผู้ล่วงลับ (เปตะ แปลว่า ผู้จากโลกนี้ไป ผู้ตายไปแล้ว ผู้ล่วงลับไปแล้ว^{๔๕}) เพราะผู้ล่วงลับไม่อาจทำมาหากิน อาศัยอยู่ได้ด้วยบุญเท่านั้น (๔) ราชพลี (บำรุงราชการ) คือ การจ่ายเป็นของหลวงมีเสวยภาณีอากร เป็นต้น ซึ่งถือเป็นหน้าที่อย่างหนึ่งที่ประชาชนทุกคนต้องกระทำ (๕) เทวตพลี (ถวายเทวดา) คือ การจ่ายทำบุญอุทิศให้เทวดา สักการะบำรุงสิ่งที่เคารพบูชาตามความเชื่อถือ ในจุฬินเทศ^{๔๖} ท่านอธิบายความหมายของเทวดาไว้ว่า เทวดาคือสิ่งที่นับถือเป็นทักษิณของตน ๆ แบ่งเป็น ๕ ประเภทตามความเชื่อถือของคนสมัยพุทธกาล ได้แก่ นักบวชหรือนักพรต สัตว์เลี้ยง ธรรมชาติ เทพชั้นต่ำและเทพชั้นสูง^{๔๗} ซึ่งพระพุทธศาสนาแสดงวิธีการทำเทวตพลีโดยให้บริจาททานและทำบุญกุศลต่าง ๆ อุทิศไปให้แทนการเซ่นสรวงเครื่องไหว้อื่น ๆ และการสังเวชชีวิตสรรพสัตว์

๓.๓.๕ อุปถัมภ์บำรุงสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ

สมณะ แปลว่า ผู้สงบ ผู้มีบาปสงบระงับแล้ว ในที่นี้หมายถึง นักบวชในพระพุทธศาสนาหรือพระสงฆ์ ซึ่งเป็นผู้บำเพ็ญสมณธรรม ฝึกฝนอบรมตนเองด้วยศีล สมาธิและ

^{๔๔} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด, หน้า ๖๖๑.

^{๔๕} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, พระสูตรตันตปิฎก ๒, (ขอนแก่น : หจก.โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๕๔), หน้า ๓๓๕.

^{๔๖} จุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๒/๘๓.

^{๔๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๑๒.

ปัญญามาแล้วอย่างเต็มที่ เป็นผู้เว้นขาดจากความมัวเมาและความประมาท ดำรงมั่นอยู่ในขันติ (ความอดทน) และโสรจจะ (ความเสถียร) จนกระทั่งมีกาย วาจา ใจที่สงบแล้วจากบาปและกิเลส ทั้งปวง ทั้งนี้ผู้ถวายการอุปถัมภ์บำรุงสมณพราหมณ์ก็เพื่อให้ได้ผลที่สูงขึ้นไป คือ สวรรค์ชั้น กามาวจรภูมิ ๖ ชั้น และเป็นไปเพื่อให้ได้อารมณ์ดี คือ อำนวยผลให้บังเกิดในสวรรค์ และเป็นสุข รวมทั้งให้บังเกิดผลพิเศษ ๑๐ ประการอันคิเลศ มีอายุ วรรณะ ยศ สุข ความเป็นใหญ่อันเป็นทิพย์ และรูปที่น่ายลปราศ เป็นต้น ดังนั้นบุคคลควรให้การอุปถัมภ์บำรุงสมณพราหมณ์โดยการถวาย ปัจจัย ๔ อันได้แก่ จีวร (ผ้านุ่งห่ม) บิณฑบาต (อาหาร) เสนาสนะ (ที่อยู่อาศัย) และคิลานเภสัช (ยาบำบัดโรค) ด้วยวิธีการจัดหาบิณฑบาต การจัดสร้างสถานที่พำนักอาศัย การจัดหาจีวร เครื่องนุ่งห่ม ตลอดจนการถวายการรักษาพยาบาล ^{๔๘} ซึ่งถือเป็นหน้าที่ที่สำคัญที่สุดของคฤหัสถ์ในการปฏิบัติบำรุงต่อพระสงฆ์ เนื่องจากตามพุทธวินัยไม่อนุญาตให้พระสงฆ์ประกอบอาชีพเลี้ยงชีวิต ดังเช่นคฤหัสถ์ แต่ทรงกำหนดให้พระสงฆ์ต้องศึกษาและปฏิบัติธรรม ตลอดจนถ่ายทอดพระธรรม วินัยให้แก่คฤหัสถ์ ดังนั้นคฤหัสถ์ควรอุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์อย่างสม่ำเสมอเพื่อเป็นการอำนวยให้ ท่านมีโอกาสในการประพฤติตามพุทธวินัยได้อย่างเต็มที่ อีกทั้งเพื่อเป็นนื่อนานุญและเป็นที่พักที่ แท้จริงของโลกได้อย่างสมบูรณ์

จากแนวทางการใช้จ่ายทรัพย์ทั้ง ๕ ประการดังกล่าว นอกจากการใช้จ่ายทรัพย์เพื่อบำรุง ตนเองให้เป็นสุขแล้ว ยังเป็นการใช้จ่ายทรัพย์เพื่อบำรุงบุคคลต่าง ๆ ให้เป็นสุขด้วย ผู้วิจัยมีความเห็นว่า กลุ่มบุคคลตามเนื้อหาในอาทิยสูตรบางกลุ่มมีความสอดคล้องกับหลักปฏิบัติบำรุงต่อ บุคคลในหลักทิส ๖ ^{๔๙} ซึ่งหมายถึง บุคคลประเภทต่าง ๆ ที่เราต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์ทางสังคมจุทิส ที่อยู่รอบตัว ^{๕๐} กล่าวคือ มารดา-บิดา-บุตร (ทิสเบื้องหน้า) ภรรยา (ทิสเบื้องหลัง) ทาส-กรรมกร-คนใช้ (ทิสเบื้องล่าง) มิตรสหาย-อำมาตย์ (ทิสเบื้องซ้าย) และสมณพราหมณ์ (ทิสเบื้องบน) ส่วน ครูอาจารย์ (ทิสเบื้องขวา) ซึ่งมีได้ระบุไว้ในอาทิยสูตร แต่การบำรุงครูอาจารย์ถือเป็นหน้าที่ที่สำคัญยิ่งอีกประการหนึ่งที่ละเลยมิได้ จึงอาจสงเคราะห์เข้าอยู่ในกลุ่มของ มิตรสหายที่ดีได้ (เพื่อให้สอดคล้องกับเนื้อหาพระสูตร) หรือที่เรียกว่า กัลยาณมิตร หมายถึง ผู้ที่คบหาหรือเข้าหา

^{๔๘} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, พุทธสาวก พุทธสาวิกา, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๔), หน้า ๔๘๓.

^{๔๙} ทิ.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๖ – ๒๗๒/๒๑๒ – ๒๑๖.

^{๕๐} ทิส ๖ ได้แก่ ๑. ปุรัตถิมทิส (ทิสเบื้องหน้า) คือ มารดาบิดา-บุตรธิดา ๒. ทักขิมทิส (ทิสเบื้องขวา) คือ ครูอาจารย์-ศิษย์ ๓. ปัจฉิมทิส (ทิสเบื้องหลัง) คือ บุตรภรรยา-สามี ๔. อุตตรทิส (ทิสเบื้องซ้าย) คือ มิตร-มิตร ๕. เภฏฐิมทิส (ทิสเบื้องล่าง) คือ คนรับใช้-นาย ๖. อุปริมทิส (ทิสเบื้องบน) คือ พระสงฆ์-คฤหัสถ์ ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๕๑ – ๑๕๖.

แล้วจะเป็นเหตุให้เกิดความดีงามและความเจริญ เพื่อนที่ดี มิตรผู้มีคุณอันบัณฑิตพึงนับ กล่าวคือ มีคุณลักษณะของความเป็นครู นอกจากนี้ครูและคุณลักษณะของครูได้ปรากฏหลักฐานในพระบาลี พระไตรปิฎกในคำที่เป็นไวพจน์ คือ กัลยาณมิตร ^{๕๑} ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงอาจกล่าวได้ว่า แนวทางการใช้จ่ายทรัพย์ในอาทิสสูตรเป็นการใช้จ่ายทรัพย์เพื่อบำรุงตนเองและบุคคลในทิศทั้ง ๖ ที่อยู่รอบตัวเราให้เป็นสุข ถือได้ว่าได้ทำหน้าที่ของตนเองได้อย่างครบถ้วนและสมบูรณ์ เพราะได้บำรุงบุคคลที่อยู่ในความรับผิดชอบของตนเอง เป็นการใช้จ่ายทรัพย์ที่เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่นได้อย่างแท้จริง

๓.๔ คุณค่าที่ได้รับ

การที่บุคคลแสวงหาทรัพย์ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยทางสุจริตชอบธรรมแล้วใช้จ่ายทรัพย์เพื่อประโยชน์สุขต่อตนเองและผู้อื่นตามหลักโภคาทิสะ ๕ ประการดังกล่าว นั้น ถือได้ว่าได้ใช้ประโยชน์ของโภคทรัพย์ที่แท้จริง กล่าวคือ โภคทรัพย์มีไว้เพื่อใช้เป็นอุปกรณ์สำหรับสนับสนุนการทำความดีงามเพื่อชีวิตตนเองและผู้อื่น อีกทั้งเป็นมรรคาที่ช่วยให้ก้าวต่อไปสู่จุดหมายชีวิตที่สูงกว่า นั่นคือ เป็นฐานในการพัฒนาคุณภาพจิตและปัญญาให้เจริญงอกงามและเข้าถึงความสุขที่ประณีตยิ่งขึ้นไป ทั้งนี้ก็เพราะบุคคลนั้นมีความรู้เท่าทัน เข้าใจและวางใจวางท่าทีต่อทรัพย์ได้อย่างถูกต้อง ไม่ตกเป็นทาสของทรัพย์ จึงปฏิบัติต่อทรัพย์ได้อย่างถูกต้องชอบธรรมและสร้างประโยชน์มากมาย ดังนั้นบุคคลเมื่อใช้จ่ายทรัพย์ทำประโยชน์ทั้ง ๕ ประการดังกล่าวแล้ว แม้ว่าทรัพย์จะลดลงหรือหมดสิ้นไปก็สบายใจได้ว่า ได้ใช้ทรัพย์นั้นถึงแล้วโดยเหตุ ถึงโดยสมควร ใช้สอยตามเหตุอันควร ^{๕๒} หรือก็คือได้ใช้จ่ายทรัพย์ให้เป็นประโยชน์ถูกต้องตามเหตุผลแล้ว แต่หากทรัพย์เพิ่มขึ้นมาก็สบายใจได้เช่นเดียวกัน กล่าวได้ว่าการปฏิบัติต่อทรัพย์อย่างถูกต้องตามอาทิสสูตรจะไม่ทำให้เกิดความเดือดร้อนหรือความร้อนใจ (วิปปฏิสาร) จากการกระทำผิดที่ก่อความเดือดร้อนในภายหลัง เนื่องจากบุคคลแสวงหาทรัพย์มาด้วยความถูกต้องตามกฎหมายและศีลธรรม ไม่ข่มเหงเบียดเบียนชีวิตและทรัพย์สินของผู้อื่น ทรัพย์ที่ได้มาจึงบริสุทธิ์และมีความชอบธรรมที่จะนำไปใช้จ่าย ครั้นใช้จ่ายทรัพย์ก็เกินไปเพื่อเลี้ยงตนเองและบุคคลในความรับผิดชอบทั้งหลายให้เป็นสุข รวมทั้งเพื่อแบ่งปันและใช้ทำความดีงามเป็นประโยชน์อื่น ๆ

^{๕๑} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พุทธวิธีการสอน**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๔๒.

^{๕๒} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๑/๑๐๔.

ความสบายใจที่เกิดขึ้นจากการถือเอาประโยชน์จากทรัพย์ตามนัยอาทิสสูตรอาจเทียบได้กับความสุขของคฤหัสถ์ ๔ ประการ^{๕๓} ซึ่งเป็นความสุขอันชอบธรรมที่ผู้ครองเรือนควรเข้าถึงให้ได้ อย่างสม่ำเสมอ ได้แก่ (๑) อตติสุข คือ สุขเกิดจากความมั่งคั่ง ร่ำรวย รู้สึกภูมิใจ ซาบซึ้งใจ สุขใจที่ตนมีโภคทรัพย์จากความขยันหมั่นเพียรของตนโดยชอบธรรม (๒) โภคสุข คือ สุขจากการใช้จ่ายทรัพย์ ร่ำรวย รู้สึกภูมิใจ ซาบซึ้งใจ สุขใจที่ตนได้ใช้ทรัพย์ที่ได้มาโดยชอบธรรมนั้นมาเลี้ยงชีพตนและผู้ที่ควรเลี้ยงบำรุงให้เป็นสุข บำเพ็ญประโยชน์ และทำบุญสร้างกุศล (๓) อานันตสุข คือ สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้ ร่ำรวย รู้สึกภูมิใจ ซาบซึ้งใจ สุขใจว่าตนไม่มีหนี้สิน เป็นอิสระจากใคร ๆ ไม่ต้องแสวงหารายได้เพื่อนำมาใช้คืนหนี้สินที่ก่อไว้ (๔) อนวัชสุข คือ สุขเกิดจากความประพาสไม่มีโทษ ร่ำรวย รู้สึกภูมิใจ ซาบซึ้งใจ สุขใจว่าตนได้ประพาสสุจริตทั้งกาย วาจา และใจ เช่น ประกอบอาชีพการงานสุจริต ปราศจากโทษ ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่ตนเองและผู้อื่น เป็นต้น จากความสุขทั้ง ๔ ประการดังกล่าว จะเห็นได้ว่า อตติสุขและอนวัชสุขเป็นความสุขที่เกิดจากการแสวงหาทรัพย์ ส่วนโภคสุขและอานันตสุขเป็นความสุขที่เกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์ ดังนั้นบุคคลที่ปฏิบัติต่อทรัพย์อย่างถูกต้องตามอาทิสสูตรย่อมได้รับความสบายกายสบายใจหรือความสุขทั้ง ๔ ประการ ซึ่งจะไม่ทำให้เดือดร้อนใจจากการกระทำผิดที่ก่อความเดือดร้อนในภายหลัง

นอกจากความสุขที่ได้รับจากการปฏิบัติต่อทรัพย์ถูกต้องแล้ว ยังได้บรรลุประโยชน์ที่บัณฑิตผู้ครองเรือนพึงปรารถนาอีกด้วย ประโยชน์ (อตตะ) ในที่นี้หมายถึง ประโยชน์ที่เป็นจุดหมาย เป้าหมายหรือจุดหมายของชีวิต แบ่งเป็น ๓ ระดับ^{๕๔} ได้แก่ (๑) ทิฏฐธัมมิกัตถะ (ประโยชน์ปัจจุบัน) เป็นจุดหมายหรือประโยชน์ที่มองเห็นได้ในโลกนี้ที่เกี่ยวกับเรื่องในชีวิตประจำวัน เช่น ทรัพย์เงินทอง ลาภ ยศ สรรเสริญ เป็นต้น รวมถึงการแสวงหาและการใช้สิ่งเหล่านี้โดยทางสุจริต ถูกต้อง ชอบธรรม เพื่อความสุขแก่ตนเองและผู้อื่น ตลอดจนการพึ่งตนได้ในทางเศรษฐกิจและสังคม (๒) สัมปรายิกัตถะ (ประโยชน์เบื้องหน้า) เป็นประโยชน์ที่ลึกกว่าประโยชน์ปัจจุบันซึ่งเกี่ยวเนื่องกับคุณค่าของชีวิตด้านในเพื่อเป็นหลักประกันชีวิตเมื่อละโลกไปแล้ว อันได้แก่ การประกอบคุณความดี บุญกุศล ต่าง ๆ เพื่อความเจริญองงามในจิตใจที่เปี่ยมด้วยคุณธรรมความดีงาม โดยการใช้จ่ายทรัพย์เพื่อผู้อื่นถือเป็นการสร้างประโยชน์ในระดับนี้ เพราะเป็นการพัฒนาจิตใจให้บริสุทธิ์ ขัดเกลาความตระหนี่และความโลภ รวมทั้งผ่อนคลายความยึดติดผูกพันในวัตถุอันจะเป็นเหตุให้กระทำความผิดธรรมได้ด้วยตกเป็นทาสของวัตถุ ทำให้เกิดคุณค่าทางจิตและปัญญาจากการปฏิบัติต่อทรัพย์อย่างถูกต้อง (๓) ปรมัตถะ (ประโยชน์อย่างยอดเยี่ยม) คือ พระนิพพานอันเป็นจุดหมายชีวิตขั้นสุดท้าย

^{๕๓} อย.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๒/๑๐๕ – ๑๐๖.

^{๕๔} พ.ญ. (ไทย) ๓๐/๕๑/๑๒๕.

จากประโยชนดังกล่าว จะเห็นได้ว่า การแสวงหาทรัพย์และการใช้จ่ายทรัพย์เพื่อประโยชน์สุขแก่ตนเองและผู้อื่นถือเป็นการบรรลุประโยชน์ทั้ง ๒ ระดับ คือ ทัศนคติที่มีกตัญญูและสัมปราชัยกตัญญู โดยที่การแสวงหาทรัพย์ด้วยความขยันหมั่นเพียรและชอบธรรมเพื่อสร้างฐานะทางเศรษฐกิจให้มั่นคงและเลี้ยงชีพได้อย่างสุขสบายเป็นการบรรลุประโยชน์ข้อแรก และการเผื่อแผ่แบ่งปันทรัพย์แก่ผู้อื่นเพื่อประโยชน์หรือคุณค่าด้านจิตใจเป็นการบรรลุประโยชน์ข้อหลัง กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ได้บรรลุประโยชน์หรือคุณค่าทั้งด้านร่างกายและจิตใจ รวมทั้งชีวิตในโลกนี้และโลกหน้าต่อไป ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้บรรลุประโยชน์ขั้นสุดท้ายของชีวิตได้ในที่สุด

สรุปได้ว่า คุณค่าที่ได้รับจากการปฏิบัติต่อทรัพย์ตามอาทิยสูตรจะทำให้ได้รับความสบายกายสบายใจ ไม่เดือดร้อนหรือร้อนใจจากการกระทำผิดที่ก่อความเดือดร้อน เบียดเบียนต่าง ๆ ในภายหลัง ประสบความสุขทั้ง ๔ ประการที่เกิดจากการแสวงหาทรัพย์และใช้จ่ายทรัพย์อย่างถูกต้องชอบธรรม รวมทั้งได้บรรลุประโยชน์หรือจุดหมายชีวิตทั้งสองระดับ เกิดคุณค่าทั้งทางกาย จิตใจ และปัญญาอย่างสมดุล ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า นอกจากนี้ยังได้ชื่อว่าเป็นผู้ดำรงตนมั่นอยู่ในอริยธรรมอันดีงาม ทำให้กายและจิตใจใส สะอาด ผ่องใส บริสุทธิ์อยู่เสมอ จนทั้งหลายย่อมกล่าวสรรเสริญชื่นชมในปัจจุบัน ครั้นละโลกแล้วย่อมได้บังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ในที่สุด^{๕๕} จึงนับได้ว่าเป็นผู้มีชัยทั้งในโลกนี้และโลกหน้าได้อย่างแท้จริง

๓.๕ กรณีตัวอย่าง

ในหัวข้อนี้จะขอนำเสนอกรณีตัวอย่างบุคคลทั้งในสมัยพุทธกาลและในสมัยปัจจุบัน เพื่อแสดงให้เห็นถึงวิธีการปฏิบัติต่อทรัพย์อย่างเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น โดยอาศัยข้อมูลเท่าที่สามารถจะรวบรวมมาได้ ดังต่อไปนี้

๓.๕.๑ บุคคลในสมัยพุทธกาล

ท่านอนาถบิณฑิกะเป็นเศรษฐีมีทรัพย์มากแห่งกรุงสาวัตถี เป็นที่ชื่นชมของคนทั่วไป และมีอริยาศัยยินดีในการทำทานจนได้รับการยกย่องจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่าเป็นเอกตักกะในด้านการทำทาน ดังนั้นชีวประวัติของท่านในการปฏิบัติต่อทรัพย์จึงน่าสนใจที่จะศึกษา ดังนี้

ในด้านการแสวงหาทรัพย์ ท่านอนาถบิณฑิกะมีอาชีพเป็นพ่อค้า มีกองเกวียนมากและมักเดินทางไปค้าขายต่างเมืองเป็นประจำเสมอ ท่านอนาถบิณฑิกะถือเป็นพ่อค้าที่สมบูรณ์ด้วยสุจริต

^{๕๕} ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๓๐/๖๓.

๓ ประการ ได้แก่ กายสุจริต วาสุจริต และมโนสุจริต^{๕๖} เพราะท่านเป็นโสดาบันบุคคลซึ่งจะไม่ทำชั่วทางไตรทวาร และไม่กระทำการเลวร้ายในทางที่ผิด งดเว้นอาชีวะที่ผิดอย่างเด็ดขาด^{๕๗} จึงอาจกล่าวได้ว่า ท่านเศรษฐีแสวงหาทรัพย์โดยประกอบอาชีพเป็นพ่อค้าที่มีความขยันหมั่นเพียร และเป็นไปโดยทางที่สุจริต ถูกต้อง และชอบธรรม เว้นจากอาชีพที่ผิดโดยสิ้นเชิง ทรัพย์ที่ได้มาย่อมมีความบริสุทธิ์ ชอบธรรมในการที่จะนำออกมาใช้จ่ายต่อไป

ส่วนในด้านการใช้จ่ายทรัพย์ ท่านเศรษฐีเป็นผู้ให้ทานเป็นประจำ เป็นทานบดี (ผู้ถือทานเป็นใหญ่) ชอบช่วยเหลือคนตกยาก ทำให้ท่านถูกเรียกจากชาวเมืองสาวัดถึว่า อนาคตนิมิตกเศรษฐี แปลว่า เศรษฐีผู้เป็นที่พึ่งของคนยาก (แปลตามศัพท์ว่า เศรษฐีผู้มีก่อนข้าวให้กับคนยากจน) ด้วยความที่ท่านมีอริยาศรัยยินดีในการให้ทาน ท่านจึงมิได้ใช้ทรัพย์เพื่อประโยชน์ต่อตนเองเท่านั้น แต่ยังเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นด้วย อีกทั้งท่านเศรษฐีได้บรรลุธรรมเป็นโสดาบันซึ่งลักษณะของโสดาบันบุคคลที่ปรากฏเด่นชัดประการหนึ่ง คือ การมีใจปราศจากความตระหนี่อันเป็นมลทิน มีจาคะอันสละแล้ว มีฝ่ามือชุ่ม ยินดีในการสละ ควรแก่การขอ ยินดีในการให้ทาน^{๕๘} จึงได้ปรากฏเรื่องราวการใช้จ่ายทรัพย์เพื่อเลี้ยงบุคคลอื่น ๆ ให้มีความสุขและพ้นจากความทุกข์ยากลำบากมากมาย ดังจะยกตัวอย่างเรื่องราวต่าง ๆ เช่น

ตนเองและบุคคลในครอบครัว ท่านเศรษฐีได้ใช้จ่ายทรัพย์บำรุงตนเองและคนในครอบครัวให้เป็นสุขอยู่เสมอ โดยท่านเศรษฐีได้ทำทาน รักษาศีล และเจริญภาวนาเป็นประจำ รวมทั้งได้ชักชวนให้คนในครอบครัวทำทาน รักษาศีล และเจริญภาวนาด้วย ดังเรื่องราวของท่านที่ได้มอบหมายให้บุตรสาวทั้ง ๓ ทำหน้าที่ในการจัดถวายภัตตาหารแด่พระพุทธองค์และพระภิกษุสงฆ์แทนตนเองเป็นประจำในทุกวัน เรื่องราวของบุตรชายคือนายกาละ^{๕๙} ซึ่งเป็นผู้ที่ไม่ปรารถนาจะไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ เมื่อพระพุทธองค์เสด็จมายังบ้านก็ไม่ปรารถนาจะเห็นและฟังธรรม และไม่ปรารถนาจะรับใช้พระสงฆ์ แม้บิดาจะว่ากล่าวอย่างไรก็ไม่เชื่อฟัง บิดาเกรงว่าบุตรชายมีความคิดผิด ๆ ต้องตกนรกแน่นอน จึงคิดหาวิธีเพื่อปรับเปลี่ยนนิสัยใจคอให้ถูกต้อง โดยใช้วิธีการ “จ้างลูกชายไปฟังธรรม” และตกลงกับนายกาละว่าหากไปรักษาอุโบสถที่พระเชตวัน พ่อจะให้

^{๕๖} สุจริต ๓ ประการ ได้แก่ กุศลกรรมมถ ๑๐ ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๐. และ อง.ติก. ๒๐/๒/๑๔๑.

^{๕๗} รังมี สุทนต์, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของอนาคตนิมิตกอุบาสกที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒๑ และ ๑๒๓.

^{๕๘} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๐๐๒/๔๕๕.

^{๕๙} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๓๘/๘๘. และ พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒๓๐ – ๒๓๔.

๑,๐๐๐ กหาปณะ เขารับรับปากแล้วไปวัดตามที่ตกลง แต่ไปแอบหลับนอน มิได้ฟังธรรม เมื่อกลับบ้านก็รับค่าจ้าง วันต่อมาท่านเศรษฐีจ้างให้นายกาละไปเรียนธรรมกับพระพุทธองค์ให้ได้ ๑ บทแล้วมาบอกเล่าให้ตนฟัง ในครั้งแรกพระพุทธองค์ทรงทำให้เขาจำบทธรรมไม่ได้เลย เขาจึงพยายามตั้งใจฟังพระธรรมให้ดียิ่งขึ้น เขาเริ่มฟังธรรมโดยการพและตั้งใจไปตามกระแสธรรมโดยที่พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมให้เขาค่อยกำหนดทีละประโยค ๆ จนกระทั่งจบพระธรรมเทศนา นายกาละก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล กลับบ้านแล้วไม่ขอรับค่าจ้างจากบิดาอีกเลย จะเห็นได้ว่า ท่านเศรษฐีได้ใช้จ่ายทรัพย์เพื่ออนุเคราะห์บำรุงเลี้ยงคนในครอบครัวให้มีความสุขทั้งท่ายกาย คือ ให้ดำรงชีวิตด้วยความสะดวกสบาย ไม่อึดอัดขัดสน และให้มีความสุขทางใจด้วย คือ ใช้ทรัพย์เพื่อชักนำให้คนในครอบครัวได้เข้าสู่เส้นทางธรรม จนได้บรรลุอริยผลได้ในที่สุด ส่วนเรื่องราวการบำรุงบิดามารดาของท่านเศรษฐีมิได้ปรากฏในคัมภีร์ มีกล่าวถึงแต่เพียงชื่อบิดามารดาเท่านั้น

ทาส กรรมกร และคนใช้ ท่านได้เลี้ยงบำรุงคนในปกครองหรือบริวารอย่างดีและมีความสุข อีกทั้งยังชักชวนให้บริวารได้บำเพ็ญทาน รักษาศีล และเจริญภาวนาเป็นประจำ เช่น การรักษาศีล ๕ ในทุกวัน และรักษาศีล ๘ ในวันพระ การจัดภัตตาหารถวายพระพุทธองค์และหมู่สงฆ์ วันละ ๒,๐๐๐ รูปเป็นประจำทุกวัน เป็นต้น นอกจากการบำรุงเลี้ยงบริวารให้เป็นสุขแล้วยังรวมไปถึงคนในครอบครัวของบริวารด้วย ดังเรื่องราวของนางโรหิณี^{๑๐๐} ซึ่งเป็นหญิงรับใช้ของท่านเศรษฐี มีหน้าที่ดำข้าวซ้อมข้าว วันหนึ่งมารดาแก่ชราของนางโรหิณีนอนอยู่ใกล้ ๆ ได้มีฝูงแมลงวันบินมาตอมและกัดทำให้หญิงชราได้รับทุกขเวทนาเหมือนถูกแทงด้วยเข็ม จึงบอกให้ลูกสาวช่วยไล่แมลงวันออกไป นางโรหิณีปฏิบัติตามโดยใช้สากดำข้าวหวังจะตีแมลงวันซึ่งเกาะอยู่บนร่างของมารดาให้ตาย แต่กลับทำให้มารดาของนางถึงแก่ความตายเสียเอง พอเห็นว่ามารดาของตนได้ตายแล้วก็ร้องไห้เสียใจ ครั้นท่านเศรษฐีทราบข่าวจึงช่วยเหลือจัดการเผาศพมารดาของนางโรหิณี จากเรื่องราวดังกล่าว จะเห็นได้ว่า ท่านไม่ได้ทอดธุระในการจัดการเรื่องงานศพเพราะเห็นว่าเป็นแค่คนรับใช้ แต่ท่านได้ช่วยเหลือบรรเทาความทุกข์ให้แก่หญิงรับใช้โดยให้ความสำคัญกับครอบครัวของบริวาร (มารดาของนาง) ด้วย นับได้ว่าท่านเป็นนายจ้างที่ดีที่ได้อนุเคราะห์บ่าวในยามที่มีทุกข์ ด้วยการจัดสวัสดิการดี^{๑๐๑} มีการช่วยเหลือเป็นธุระในการจัดพิธีศพให้บริวารเป็นต้น

มิตรสหายและการป้องกันอันตรายต่าง ๆ ท่านได้ใช้จ่ายทรัพย์อนุเคราะห์ให้มิตรสหายให้พ้นจากความทุกข์ยากลำบาก นอกจากจะช่วยผูกมิตรไมตรีไว้แล้วยังเป็นการป้องกันภัยอันตราย

^{๑๐๐} บุ.ชา.เอกก. (ไทย) ๒๓/๔๕/๑๕. และ บุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๓/๒/๓๐ – ๓๒.

^{๑๐๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๕๕.

ต่าง ๆ ที่อาจเกิดกับทรัพย์ได้อีกด้วย ดังเรื่องราวของนายกาฬกัณฐิ^{๑๑๒} ซึ่งเป็นเพื่อนที่สนิทสนมกันมานาน เมื่อกาลเวลาผ่านไป นายกาฬกัณฐิกกลายเป็นคนตกทุกข์ได้ยาก ไม่สามารถหาเลี้ยงชีวิตตนเองได้ จึงไปขอความช่วยเหลือจากท่านอนาถบิณฑิกะ ท่านเศรษฐีได้ให้การต้อนรับเป็นอย่างดี และช่วยเหลือโดยแบ่งทรัพย์สมบัติให้เป็นทุนเพื่อตั้งหลักฐาน ท่ามกลางความไม่พอใจของคนในบ้านด้วยเหตุที่ชื่อของเขาไม่เป็นมงคล วันหนึ่งท่านเศรษฐีจะไปทำธุระที่ต่างเมืองจึงมอบหมายให้นายกาฬกัณฐิดูแลบ้านแทน คืนนั้นนายกาฬกัณฐิระแวงกลัวพวกโจรจะมาปล้น จึงเฝ้าดูความเรียบร้อยภายในบ้านโดยไม่ยอมนอนทั้งคืน เมื่อหมู่มโจรจะเข้ามาขโมยในบ้าน นายกาฬกัณฐิจึงปลุกทุกคนในบ้านโดยให้ช่วยกันทำเสียงดังกรีกโครมด้วยการเป่าสังข์และตีกลองเสมือนมีมโหรีสพใหญ่เกิดขึ้น โจรได้ยินเสียงนั้นก็ตกใจคิดว่าท่านเศรษฐียังคงอยู่ในบ้าน พวกกันทั้งอาวูและหนีไป ครั้นท่านเศรษฐีกลับมาและได้ทราบเรื่องราวทั้งหมด จึงได้กล่าวชมเชยในความสามารถพร้อมทั้งให้ทรัพย์เป็นทุนแก่นายกาฬกัณฐิเพิ่มขึ้นอีก จากเรื่องราวข้างต้น จะเห็นได้ว่า การที่ท่านเศรษฐีมิได้ขับไล่ แต่กลับให้การต้อนรับและช่วยเหลือเรื่องทุนทรัพย์แก่นายกาฬกัณฐิเป็นอย่างดีนั้น ถือได้ว่า เป็นการช่วยเหลือสงเคราะห์เพื่อนให้พ้นจากความทุกข์ยาก อีกทั้งยังทำให้สามารถรักษาทรัพย์สมบัติทั้งหมดเอาไว้ได้ กล่าวอีกนัยหนึ่ง เป็นการใช้จ่ายทรัพย์เพื่อประโยชน์ที่ควรถือเอา ๒ ประการตามหลักโภคอาทิยะได้ในเวลาเดียวกัน คือ การบำรุงมิตรสหายให้เป็นสุขและใช้ป้องกันอันตรายทรัพย์อันเกิดจากโจรภัย

ทำพละ ท่านเศรษฐีได้ใช้จ่ายทรัพย์ทำพละต่าง ๆ เช่น

๑) ญาติพละ (สงเคราะห์ญาติ) ดังเรื่องราวของหลานชายของท่านเศรษฐีคนหนึ่ง^{๑๑๓} ที่ได้ล้างผลาญทรัพย์สมบัติของบิดามารดาจนหมดสิ้นเพราะการดื่มสุราถึง ๔๐ โกฏิ แล้วมาหาท่านอนาถบิณฑิกะผู้เป็นลุง ท่านได้มอบทรัพย์ ๑,๐๐๐ กหาปณะให้ไปค้าขาย แต่หลานชายกลับใช้จ่ายทรัพย์ทั้งหมดไปในการดื่มสุราจนหมด แล้วมาหาผู้เป็นลุงอีก ท่านก็มอบทรัพย์ให้ ๕๐๐ กหาปณะแก่หลานซึ่งก็ใช้ดื่มจนหมด แล้วกลับมาหาใหม่ ท่านก็ให้ผ้าเนื้อหนาไป ๒ ผืน เขาก็เอาไปขายดื่มสุราจนหมด แล้วก็กลับมาหาท่านอีก ครึ่งสุดท้ายท่านสั่งให้คนลากคอหลานชายออกไปจากบ้าน เขาก็หมดที่พึ่งพิง ไปตายอยู่ข้างฝาเรือนของชาวบ้าน พวกชาวบ้านก็นำศพไปทิ้งภายนอกหมู่บ้าน จะเห็นได้ว่า ท่านเศรษฐีมีความปรารถนาดีได้ให้ทรัพย์แก่หลานชายเพื่อให้เป็นทุนทรัพย์ในการสร้างตัวสร้างฐานะ และได้ให้โอกาสถึง ๓ ครั้ง แต่ด้วยการใช้จ่ายทรัพย์ของหลานชายในทางที่ผิด จึงต้องตกทุกข์ได้ยากและเสียชีวิตในที่สุด

^{๑๑๒} บุ.ชา.เอกก. (ไทย) ๒๓/๘๓/๓๔. และ บุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๓/๒/๒๘๓ – ๒๘๕.

^{๑๑๓} บุ.ชา.ติก.อ. (ไทย) ๓/๔/๓๒๒.

๒) ปุพเพตพลี (ทำบุญอุทิศให้ผู้ล่วงลับ) ดังเรื่องราวของตุ๊กตาแบ่ง^{๑๐๔} กล่าวคือ มีเด็กหญิงคนหนึ่งได้รับตุ๊กตาแบ่งจากบุตรสาวของท่านเศรษฐี และเข้าใจว่าตุ๊กตาแบ่งตัวนั้นเป็นลูกสาวของตน วันหนึ่งเด็กหญิงอุ้มตุ๊กตาเล่นแต่ด้วยความเลินเล่อจึงตกแตก เธอเสียใจว่าให้ว่าลูกของตนตายเสียแล้ว เมื่อท่านอนาถบิณฑิกะทราบเรื่องจึงบอกกับเด็กหญิงนั้น (หลานสาว) ว่าจะทำถวายทานแด่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพร้อมภิกษุ ๕๐๐ รูป เพื่ออุทิศบุญให้แก่ตุ๊กตาแบ่งนั้น เมื่อพระพุทธรูปทรงภักดีเสร็จแล้ว ทรงปรารภเหตุเรื่องตุ๊กตาแบ่ง แล้วจึงกระทำอนุโมทนาแจกแจงการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับไปแล้ว จากเหตุการณ์ดังกล่าว นอกจากท่านเศรษฐีจะถวายทานอุทิศด้วยตัวเองแล้ว ท่านยังเป็นแบบอย่างในการถวายทานอีกด้วย ได้แก่ ภรรยาและบรรดาญาติของท่าน พระเจ้าปเสนทิโกศล และชาวเมืองต่างปฏิบัติตามในการถวายทานแด่พระพุทธรูป และภิกษุสงฆ์ด้วยเหตุเรื่องตุ๊กตาแบ่งนี้ติดต่อกันเป็นเวลาหลายเดือน จากเรื่องราวดังกล่าว จะเห็นได้ว่า การที่พระพุทธรูปทรงภักดีเรื่องตุ๊กตาแบ่งนี้เพื่อแสดงให้เห็นเข้าใจว่าผู้ที่เสียชีวิตไปแล้วไม่อาจสร้างบุญได้ด้วยตนเอง ได้เพียงแต่รับบุญจากผู้อื่นที่อุทิศมาให้ เราจึงควรอุทิศบุญให้แก่บุรพชนผู้ล่วงลับไปแล้วเพราะการร้องไห้และความเศร้าโศกไม่เป็นประโยชน์อันใดแก่ผู้ล่วงลับเลย^{๑๐๕} ดังนั้นการถวายทานอุทิศบุญของท่านอนาถบิณฑิกะในครั้งนี้ บุญจึงมิได้ไปถึงตุ๊กตาแบ่งโดยตรง แต่เป็นสื่อเชื่อมโยงถึงการทำบุญอุทิศกุศลให้แก่ผู้ตายที่เรียกว่า ปุพเพตพลีนั่นเอง

๓) ราชพลี (บำรุงราชการ) ท่านอนาถบิณฑิกะเป็นคนมีฐานะระดับมีหมู่บ้านเรียกเก็บภาษีที่แคว้นกาสิ (ขึ้นกับแคว้นโกศลโดยมีพระเจ้าปเสนทิโกศลเป็นผู้ปกครองรัฐ) ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ท่านเก็บภาษีเพื่อนำเข้าถวายพระเจ้าปเสนทิโกศล จากเรื่องราวนี้อาจกล่าวได้ว่าท่านได้ใช้จ่ายทรัพย์ (เสียภาษี) ของท่านส่วนหนึ่งร่วมกับภาษีที่เก็บรวบรวมจากประชาชนในหมู่บ้านแล้วนำขึ้นถวายพระราชอาเพื่อบำรุงรัฐ

๔) พลีอื่น ๆ ได้แก่ อดิธิพลี (ต้อนรับแขก) : ท่านใช้จ่ายทรัพย์เพื่อต้อนรับแขกให้อยู่อย่างสุขสบาย ดังเช่นกรณีของนายกาฬกณิซึ่งอาจนับได้ว่าเป็นแขก (ผู้มาเยือน) ท่านเศรษฐีก็ได้ให้การต้อนรับอย่างดี ไม่รังเกียจ แม้ว่าคนในบ้านและบริวารไม่ปรารถนาที่จะต้อนรับก็ตาม ส่วนเทวตพลี (บำรุงสิ่งที่เคารพบูชาตามความเชื่อของคนในสมัยพุทธกาล ได้แก่ นักบวชนักพรต ศักดิ์สิทธิ์ ธรรมชาติ เทพชั้นต่ำและเทพชั้นสูง) : ท่านไม่ได้ใช้จ่ายในส่วนนี้เพราะท่านเป็นโสดาบัน บุคคลและได้ขอถึงพระรัตนตรัยเท่านั้นเป็นที่พึ่งที่ระลึกอันสูงสุด จึงไม่ได้ทำเทวตพลีนี้

^{๑๐๔} พ.ป.ต.อ. (ไทย) ๒/๑/๓๑.

^{๑๐๕} พ.ป.ต. (ไทย) ๒๖/๑๐ – ๑๓/๑๖๕ – ๑๓๐.

สมณพราหมณ์ ได้แก่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และ พระภิกษุสงฆ์ : นับตั้งแต่ท่านเศรษฐีสร้างพระเชตะวันมหาวิหารถวายแด่พระพุทธรองค์และพระภิกษุสงฆ์สำเร็จ ท่านก็ไปพระเชตะวันมหาวิหารทุกวันมิได้ขาดเพื่ออุปัฏฐากพระพุทธรองค์และภิกษุสงฆ์ที่มาพำนักอยู่ ตลอดระยะเวลา ๒๔ ปีท่านปฏิบัติต่อพระสงฆ์อย่างสม่ำเสมอไม่บกพร่อง ทั้งการถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ที่บ้านวันละ ๒,๐๐๐ รูปทุกวัน และการจัดนิตยภัต คือ สลากภัตถวายอีกวันละ ๕๐๐ รูป โดยจัดอาหารถวายเป็น ๒ ช่วง คือ ช่วงเช้าถวายข้าวต้มและช่วงสายถวายข้าวสวย กล่าวได้ว่า บ้านของท่านอนาถบิณฑิกะเป็นโรงอาหารของภิกษุสงฆ์ซึ่งท่านและคนในบ้านถวายภัตตาหารด้วยความปรารถนาของตนเองและด้วยความเลื่อมใส นอกจากนี้ท่านยังได้มอบหมายให้คนรับใช้ที่หมู่บ้านคนงานที่แคว้นกาสิช่วยเตรียมภัตตาหารไว้เป็นประจำสำหรับถวายพระภิกษุสงฆ์อาคันตุกะ แม้กระทั่งช่วงเวลาที่ท่านขาดแคลนทรัพย์ก็ยังถวายทานแด่พระพุทธรองค์และพระสาวกทั้งหลายตามปกติ

สรุปได้ว่า ท่านอนาถบิณฑิกะปฏิบัติต่อทรัพย์อย่างถูกต้องทั้งในการแสวงหาทรัพย์ด้วยความซื่อสัตย์สุจริตชอบธรรม และใช้จ่ายทรัพย์เพื่อบำรุงตนเองและผู้อื่นให้เป็นสุข ตลอดจนการใช้เพื่อป้องกันอันตรายต่าง ๆ ทำพละ และที่สำคัญคือการบำรุงพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นการใช้จ่ายทรัพย์ที่ได้อันานิสงส์ที่ประเสริฐที่สุด อีกทั้งยังเป็นป้องกันภัยโดยการฝังขุมทรัพย์ละเอียด คือ บุญกุศล ที่ไม่ว่าผู้ใดหรือสิ่งใดก็ไม่สามารถทำลายได้ และยังเป็นเสบียงหรือหลักประกันที่ดีที่ติดตัวไปทุกหนแห่งและทุกภพชาติ นับได้ว่าท่านได้ถือเอาประโยชน์ที่แท้จริงของโภคทรัพย์ได้อย่างสมบูรณ์ ผู้ครองเรือนทั้งหลายจึงควรถือเอาชีวิตของท่านเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต ซึ่งท่านเชื่อมั่นในการทำธุรกิจที่ประกอบด้วยความซื่อสัตย์สุจริตด้วยความมั่นคงในธรรม ท่านจึงเจริญด้วยโภคทรัพย์ แม้ว่าบางครั้งจะประสบภาวะวิกฤต แต่ก็ผ่านพ้นไปได้ด้วยความมั่นคงในธรรมเสมอต้นเสมอปลาย^{๑๑๖} ตลอดชีวิตของท่านเป็นที่ชื่นชมสรรเสริญของชนทั้งหลายและมีมิตรสหายมาก เมื่อท่านเสียชีวิตลง ท่านได้บังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิตด้วยบุญกุศลและความดีงามของท่านที่ได้ประพฤติมาโดยตลอด

๓.๕.๒ บุคคลในสมัยปัจจุบัน

บุคคลในสมัยปัจจุบันที่จะนำเสนอในที่นี้ คือ ดร.บุญยง ว่องวานิช ซึ่งท่านเป็นนักธุรกิจไทยที่ถือได้ว่าประสบความสำเร็จทั้งทางโลกและทางธรรม และเป็นพุทธศาสนิกชนที่ให้ความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาในหลาย ๆ ด้าน เช่น การศึกษา การปฏิบัติธรรม การส่งเสริมเผยแผ่และสนับสนุนอุปถัมภ์กิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น นอกจากนี้ท่านยังมีแนวคิดและ

^{๑๑๖} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, พุทธสาวก พุทธสาวิกา, หน้า ๔๕๗.

วิธีการทางธุรกิจที่แฝงด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาจนเป็นที่ยอมรับของวงการธุรกิจ^{๑๐๓} ชีวิตของท่านจึงน่าสนใจที่จะศึกษา เพราะท่านเป็นนักธุรกิจที่มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับของสังคมไทย ดำเนินธุรกิจควบคู่ไปกับหลักธรรม และมีคุณธรรมประจำใจอย่างหนึ่ง คือ ชอบช่วยเหลือสังคม และผู้ตกทุกข์ได้ยาก^{๑๐๔}

สำหรับประวัติโดยย่อของดร.บุญยง ว่องวานิช มีดังนี้ เกิดเมื่อวันที่ ๒๖ มกราคม ๒๔๖๘ ที่เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร บิดาชื่อคุณหมอล้วน มารดาชื่อคุณนายเพิ่มพูน ว่องวานิช มีคู่สมรสชื่อนางสาววิภา ว่องวานิช (ถึงแก่กรรม) โดยมีบุตรธิดารวม ๔ ท่าน ได้แก่ ดร.อัญญา เมธารธรรม นายอนุรุท ว่องวานิช นายล้วนชาย ว่องวานิช และ ดร.เพิ่มหญิง ว่องวานิช ดร.บุญยงฯ ได้รับพระราชทานปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากมหาวิทยาลัยรามคำแหง เมื่อ พ.ศ.๒๕๓๑ และได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ศรีตาราภรณ์ช้างเผือกเมื่อ พ.ศ.๒๕๒๕ นอกจากนี้ท่านยังได้รับเกียรติให้ดำรงตำแหน่งสำคัญทางด้านธุรกิจ การเมือง การศึกษา การศาสนา และสาธารณสงเคราะห์มากมายหลายตำแหน่ง

ในด้านการแสวงหาทรัพย์ ท่านเป็นหัวเรือใหญ่ในการนำพาธุรกิจของตระกูล คือ กลุ่มบริษัทอังกฤ (ตราง) ปัจจุบันประกอบด้วย บริษัท ห้างขายยาอังกฤ (ตราง) จำกัด, บริษัท อังกฤตราง (แอล.พี.) จำกัด, บริษัท ฟาร์มาคอสเมติก จำกัด (มหาชน), บริษัท ที.โอ.พี.คอสเมติกส์ แอนด์แมนูแฟกเจอร์ จำกัด, บริษัท วิเอ็มวี (ไทยแลนด์) จำกัด และบริษัท บริติช ดิสเพนซารี เทรคคิง จำกัด กลุ่มมีผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ มากมายซึ่งเป็นที่รู้จักและยอมรับของผู้บริโภคอย่างกว้างขวาง เช่น ผลิตภัณฑ์แป้งตราง ผลิตภัณฑ์กลุ่มเวชภัณฑ์และเครื่องสำอาง ผลิตภัณฑ์เด็กกลุ่ม เซนลุกซ์ เป็นต้น โดยให้ยึดมั่นในหลักปรัชญาการดำเนินธุรกิจ ๓ ประการ ได้แก่ (๑) เพื่อประโยชน์ของผู้ลงทุน (๒) เพื่อประโยชน์ของผู้ร่วมงาน (๓) เพื่อช่วยพัฒนาสังคมและประเทศชาติ โดยในปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ด้วยความใส่ใจในคุณภาพพร้อมกับการดำเนินธุรกิจอย่างมีคุณธรรมอันเป็นที่รู้จักกันดีในหมู่คนไทย ทำให้บริษัทอังกฤตรางมีอายุการก่อตั้งครบ ๑๐๐ ปีได้เป็นผลสำเร็จ ซึ่งเป็นเพียงหนึ่งในไม่กี่บริษัทที่มีอายุเกิน ๑๐๐ ปีและยังคงดำเนินกิจการอยู่จนถึงปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่า ความสำเร็จที่ได้รับเป็นผลมาจากหลักธรรมที่ผู้บริหารของบริษัทยึดมั่นและนำมาปฏิบัติอย่าง

^{๑๐๓} พระสุเมธ สุเมโธ (นพดลจินดา), “ศึกษาเปรียบเทียบบทบาทในการส่งเสริมพระพุทธศาสนา ของนักธุรกิจในสมัยพุทธกาลกับปัจจุบัน : ศึกษากรณีเฉพาะ ดร.บุญยง ว่องวานิช”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๔๕.

^{๑๐๔} เอกวุฒิ สารมาศ, “บทบาทและคุณธรรมของเศรษฐีในสมัยพุทธกาลและในสมัยปัจจุบัน”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (โครงการบัณฑิตศึกษา : มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, ๒๕๔๕), หน้า ๕๕.

เครื่องคิด และตระหนักถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมช่วยเหลือสังคมควบคู่ไปด้วย^{๑๐๕} จากเรื่องราวการดำเนินธุรกิจของกลุ่มโดยมี ดร.บุญยง ว่องวานิช เป็นผู้นำหลัก จะเห็นได้ว่าเป็นการแสวงหาทรัพย์ด้วยความขยันหมั่นเพียร สุจริต และชอบธรรม ถูกต้องตามกฎหมายและศีลธรรมซึ่งไม่ได้ก่อความเบียดเบียนทรัพย์สินและชีวิตใด ๆ อีกทั้งยังนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการบริหารงาน เมื่อมีผลกำไรก็แบ่งปันในกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อสร้างสรรค์สังคมให้เจริญก้าวหน้า ด้วยเหตุนี้จึงทำให้กลุ่มธุรกิจและผลิตภัณฑ์เป็นที่ยอมรับจากผู้บริโภคอย่างยั่งยืนมายาวนานกว่า ๑๒๑ ปี

ในด้านการใช้จ่ายทรัพย์ ดร.บุญยง ว่องวานิช เป็นผู้ใจบุญและรักในการช่วยเหลือสังคมที่สะท้อนแนวคิดออกมาเป็นปรัชญาการดำเนินธุรกิจที่มุ่งเน้นประโยชน์ของผู้อื่นเป็นหลัก ท่านใช้กำไรจากธุรกิจส่วนหนึ่งมาใช้จ่ายเพื่อประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่นมากมาย ดังเรื่องราวการใช้จ่ายทรัพย์และกำไรของท่านซึ่งมีมากมายนับไม่ถ้วน ในที่นี้จึงขอนำเสนอเรื่องราวเพียงบางส่วนพอให้เข้าใจ ดังต่อไปนี้

ตนเอง คนในครอบครัวและตระกูล ท่านดำรงชีวิตหรือวางตนได้อย่างเหมาะสมกับฐานะความเป็นอยู่ (สมชีวิตา) คือ ไม่ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย ใช้แต่สิ่งที่จำเป็น จนเป็นที่รู้กันดีว่าท่านเป็นคนไม่เจ้าชู้ ไม่เล่นการพนัน ไม่สูบบุหรี่ ไม่ดื่มเหล้าหรือข้องแวะกับอบายมุขใด ๆ เลย ขยันทำมาหากินอย่างเดียว^{๑๐๖} เมื่อมีฐานะทางการเงินมั่นคงดีแล้วก็ชอบช่วยเหลือสังคมและประเทศที่ท่านอาศัยอยู่ เพื่อเป็นการตอบแทนบุญคุณของผู้คนในสังคมและบุญคุณของประเทศชาติ^{๑๐๗} นอกจากท่านจะเลี้ยงตนเองให้เป็นสุข พอเหมาะพอดีกับฐานะแล้วยังเลี้ยงบำรุงคนครอบครัวและตระกูลให้เป็นสุขด้วย เช่น การสนับสนุนช่วยเหลือให้การสงเคราะห์แก่บุตรหลานและญาติพี่น้องในตระกูล ว่องวานิชในด้านส่งเสริมการศึกษาบุตรหลานและญาติพี่น้องจนจบชั้นสูงสุดในด้านสาขาต่าง ๆ เมื่อคนเหล่านั้นจบการศึกษาแล้วก็กลับมาช่วยเหลือดูแลบริหารจัดการในกลุ่ม จนกระทั่งมีความเจริญรุ่งเรืองและได้ขยายสาขาออกไปมากมาย อีกทั้งท่านยังสอนและฝึกอบรมบุตรหลานตั้งแต่เล็ก ๆ ให้รู้จักสวดมนต์ไหว้พระเช้าเย็น ฝึกท่องบทสวดมนต์ อบรมธรรมะหัวข้อต่าง ๆ เพื่อให้ไปปฏิบัติตาม ฝึกการทำสมาธิ ฝึกให้รักชาติ ศาสนา และรักบิดา มารดา เป็นประจำทุกวัน เป็นต้น

^{๑๐๕} เกี่ยวกับตราจ. ประวัติบริษัท. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.britishdispensary.com/about.php> [๗ มิ.ย. ๒๕๕๖].

^{๑๐๖} ธ.ธรรมรักษ์ และ อมตะ เทพรักษา, พระพุทธเจ้าสอน “มหาเศรษฐี” รู้และลงมือทำ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์ดีการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๗๑.

^{๑๐๗} เอกวุฒิ สารมาศ, “บทบาทและคุณธรรมของเศรษฐีในสมัยพุทธกาลและในสมัยปัจจุบัน”, หน้า ๑๐๓.

เพื่อต้องการปลูกฝังให้บุตรหลานเข้าถึงพระพุทธศาสนาโดยมีกลวิธีให้ลูกได้เข้าห้องพระแข่งกันสวดมนต์และมีรางวัลให้ลูก ๆ ทุกคนสวดมนต์และนั่งสมาธิในทุกเช้า จะเห็นได้ว่า ท่านได้บำรุงเลี้ยงตนเอง คนในครอบครัวและตระกูลให้ได้รับความสุขทั้งจากทางโลกและทางธรรมได้อย่างสมบูรณ์

พนักงาน (คนในปกครอง) ท่านได้สงเคราะห์พนักงานในกลุ่มบริษัททุกคนในครอบครัวเดียวกัน เช่น การดูแลความเป็นอยู่ของพนักงานกว่า ๑,๐๐๐ คนให้มีที่อยู่อาศัยในราคาประหยัด จัดหาอาหารกลางวันโดยไม่คิดมูลค่า ส่งเสริมคุณธรรมด้วยการจัดให้พนักงานเข้าฝึกอบรมด้านธรรมะเป็นประจำโดย ดร.บุญยง ว่องวานิช ตัดสินใจสร้างธรรมสถานเพื่อใช้เป็นที่พักปฏิบัติธรรมและกิจกรรมทางศาสนาของพนักงานทุกบริษัทในเครือ เช่น การฝึกสมาธิ เจริญสติ บรรยายธรรม ทำบุญใส่บาตร จัดงานบุญในวันพระและวันสำคัญทางศาสนา เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องโดยไม่ได้บังคับพนักงาน เพียงแต่เป็นการเชิญชวนโดยมีผู้บริหารแต่ละฝ่ายเข้าร่วมเพื่อเป็นตัวอย่างแก่พนักงาน^{๑๑๒} นอกจากนี้ยังเปิดโอกาสให้บุตรหลานของพนักงานและบุคคลทั่วไปได้เข้าค่ายอบรมตามโครงการที่ทางบริษัทจัดขึ้นด้วย เช่น โครงการเซนลูกซึ้งนิยส เป็นต้น กล่าวได้ว่า ท่านได้ใช้จ่ายทรัพย์ในรูปของการให้สวัสดิการด้านความเป็นอยู่ให้พนักงานและครอบครัวพนักงานให้มีชีวิตที่ดีและมีความสุข ตลอดจนพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งกายจิตใจและปัญญาของเหล่าพนักงานด้วยการฝึกอบรมธรรมะ ทั้งการทำทาน รักษาศีลและเจริญภาวนา โดยมีผู้บริหารกระทำแบบอย่างเพื่อชักชวนให้พนักงานปฏิบัติเมื่อมีความพร้อมและเต็มใจ มิได้บังคับข่มเหงพนักงานแต่อย่างใด

ญาติมิตรและผู้ร่วมกิจการงาน ท่านได้ให้การส่งเสริมและสนับสนุนญาติมิตรและคนรอบข้างอย่างเต็มที่ เช่น การเชิญ ม.ล.จิราธร จิระประวัติ มาช่วยดูแลด้านการดีไซน์ผลิตภัณฑ์ ดร.ไชยณพล อัครศุภเศรษฐและอาจารย์เรณู ทัศนรงค์ มาช่วยเป็นวิทยากรประจำที่มูลนิธิ ว่องวานิชและธรรมสถานว่องวานิช เพื่อให้การอบรมธรรมะแก่ผู้ที่สนใจทุกเพศทุกวัย เป็นต้น^{๑๑๓} กล่าวได้ว่า ท่านได้บำรุงญาติมิตรและคนรอบข้างโดยการเปิดโอกาสและสนับสนุนช่วยเหลือให้พวกเขาได้เข้ามาเป็นผู้ร่วมกิจการงานที่ดีร่วมกัน

^{๑๑๒} ธ.ธรรมรักษ์ และ อมตะ เทพรักษา, พระพุทธเจ้าสอน “มหาเศรษฐี” รู้และลงมือทำ, หน้า ๗๒ –

๗๓.

^{๑๑๓} เอกวุฒิ สารมาศ, “บทบาทและคุณธรรมของเศรษฐีในสมัยพุทธกาลและในสมัยปัจจุบัน”, หน้า

๗๓.

การทำพินัยกรรม การใช้จ่ายทรัพย์เพื่อทำพินัยกรรมที่เด่นชัดประการหนึ่งของดร.บุญยง ว่องวานิช คือ ราชพินัยกรรม เพื่อบำรุงรัฐ ซึ่งเป็นบทบาทที่สำคัญในชีวิตของท่าน กล่าวคือ นอกจากจะทำหน้าที่พลเมืองที่ดีในการเสียภาษีอากรให้แก่รัฐแล้ว ท่านยังทูลเกล้าฯ ถวายปัจจัยและสิ่งของโดยเสด็จพระราชกุศลแก่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ ธันวาคมของทุกปี วันจักรี วันครบรอบการขึ้นครองราชย์ หรือให้กับมูลนิธิราชประชานุเคราะห์ในพระบรมราชูปถัมภ์ มูลนิธิชัยพัฒนา มูลนิธิภูมิพลโลกิยกุศลช่วยเหลือ เป็นต้น ตลอดจนทูลเกล้าฯ ถวายปัจจัยและสิ่งของโดยเสด็จพระราชกุศลแก่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และพระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์ นอกจากนี้ท่านยังได้ทำ ปุพพพินัยกรรม เช่น การสร้างเสนาสนะอันเป็นที่พักของพระสงฆ์และสามเณรถวายให้กับวัดต่าง ๆ เพื่ออุทิศให้กับบิดาและภรรยาของท่านที่ล่วงลับไปแล้ว ในวัยเด็กท่านได้บรรพชาเป็นสามเณรที่วัดแก้วฟ้าล่างเพื่อทดแทนพระคุณแม่ และบรรพชาอุปสมบทที่วัดเทพศิรินทร์เพื่อแสดงความกตัญญูทดแทนบิดาซึ่งเสียชีวิตไปแล้ว เป็นต้น

อุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา ท่านเป็นบุคคลท่านหนึ่งที่มีบทบาทด้านการส่งเสริมพระพุทธศาสนาที่โดดเด่นและเป็นที่ยอมรับชื่นชมเป็นอย่างดีในสังคม อาทิเช่น

๑) การอุปถัมภ์บำรุงพระภิกษุสงฆ์ เช่น ท่านได้ถวายทานแด่พระภิกษุและสามเณรตามวัดต่าง ๆ เป็นประจำโดยไม่เจาะจง จัดทำหนังสือและเอกสารธรรมะเพื่อนำมาใช้ในการอบรมและบรรยายเป็นธรรมทานแก่นักเรียน นักศึกษาและผู้สนใจ การจัดสรรกำไรจากมูลนิธิว่องวานิช ๕ เปอร์เซ็นต์^{๑๑๔} เพื่อนำมาถวายการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา การถวายเครื่องอุปโภคและยารักษาโรคถวายแด่พระสงฆ์ เป็นต้น

๒) การบริจาคเพื่อสร้างและบำรุงศาสนสถานและศาสนวัตถุ : ท่านได้บริจาคทรัพย์มากมายเพื่อการสร้างและซ่อมบำรุงศาสนสถานและศาสนวัตถุในพระพุทธศาสนา เช่น การบริจาคที่ดินเพื่อสร้างธรรมสถานท่าเสาเขื่อนเกรียงไกร จังหวัดน่าน การรับเป็นเจ้าภาพกฐินและผ้าป่าสามัคคีในวัดต่าง ๆ การสร้างศูนย์ปฏิบัติธรรมว่องวานิชที่จังหวัดสมุทรปราการ เพื่อใช้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมของคนในครอบครัว พนักงานในบริษัท และผู้ที่สนใจทั่วไป การสร้างอาคารปฏิบัติธรรมและที่พักอาศัยถวายวัดต่าง ๆ เช่น วัดจุฬาราม อัมพวัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วัดอัมพวัน อัมพวันอินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี เป็นต้น

^{๑๑๔} พระสุเมธ สุเมโธ (นพคุณจินดา), “ศึกษาเปรียบเทียบบทบาทในการส่งเสริมพระพุทธศาสนาของนักธุรกิจไทยสมัยพุทธกาลกับปัจจุบัน : ศึกษากรณีเฉพาะ ดร.บุญยง ว่องวานิช”, หน้า ๖๑.

๓) การดำรงตำแหน่งสำคัญเพื่อช่วยเหลือกิจการงานทางพระพุทธศาสนา : ท่านเป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งและเป็นนายกยุวพุทธภิกษุสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ เป็นประธานและรองประธานองค์การยุวพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก เป็นต้น

๔) การจัดตั้งมูลนิธิเพื่อบำรุงพระพุทธศาสนา : ท่านได้ก่อตั้งยุวพุทธิกมูลนิธิ มูลนิธิสรรพวรรณิต และมูลนิธิว่องวานิช เพื่อดำเนินการช่วยเหลือทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา และส่งเสริมคนดีมีคุณธรรมและทำคุณประโยชน์แก่สังคม

สรุปได้ว่า ดร.บุญยง ว่องวานิช ปฏิบัติต่อทรัพย์ได้อย่างถูกต้อง กล่าวคือ ท่านแสวงหาทรัพย์ด้วยความขยันหมั่นเพียร ซื่อสัตย์สุจริต ถูกต้องตามกฎหมายและศีลธรรม เว้นจากการประกอบอาชีพที่ผิด จนได้รับการยอมรับว่าท่านเป็นนักธุรกิจหนึ่งที่ดำเนินธุรกิจควบคู่กับการนำธรรมะมาประยุกต์ใช้ได้อย่างลงตัว ประกอบกับการที่ท่านเป็นพุทธบริษัทที่มีความมั่นคงต่อพระพุทธศาสนา รักการทำทาน รักการกุศล ๕ อย่างเคร่งครัดและครบถ้วน ตลอดจนเจริญภาวนาอย่างสม่ำเสมอ เมื่อมีกำไรก็เผื่อแผ่แบ่งปันสู่สังคมด้วยการใช้จ่ายทรัพย์ให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นและพระพุทธศาสนา ซึ่งการทำคุณงามความดีและบุญกุศลต่าง ๆ ทั้งต่อพระพุทธศาสนาและสังคม ถือได้ว่าเป็นการฝังชุมทรัพย์ละเอียด (นอกเหนือจากการฝังชุมทรัพย์หยาบ) เพื่อเป็นการป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้อย่างดีที่สุด ถึงแม้ว่าจะไม่มีใครยืนยันว่าบรรลุนิพพาน^{๑๑๕} แต่การดำเนินชีวิตที่ผ่านมาของท่านล้วนเป็นที่ประจักษ์ว่าท่านเป็นนักธุรกิจไทยท่านหนึ่งที่ปฏิบัติต่อทรัพย์ได้อย่างถูกต้องและถือเอาประโยชน์ที่แท้จริงของทรัพย์ได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์

๓.๖ สรุปสาระสำคัญ

โภคทรัพย์เป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิต เพราะช่วยให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ด้วยดีมีความสุข มีความสะดวกสบาย เกิดพัฒนาคุณภาพชีวิตให้เจริญ และเป็นฐานเข้าถึงจุดหมายชีวิตที่ดีงามยิ่ง ๆ ขึ้นไป อีกทั้งใช้สอยเพื่อให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่นได้ แม้ว่าโภคทรัพย์จะมีคุณค่าต่อชีวิตมากมายแต่ก็มีโทษด้วยหากบุคคลปฏิบัติต่อทรัพย์อย่างผิดวิธี บุคคลจึงควรมีหลักการปฏิบัติต่อทรัพย์ให้ถูกต้อง ซึ่งหลักปฏิบัติต่อทรัพย์ตามเนื้อหาในอาทิสสูตรได้กล่าวถึงการแสวงหาทรัพย์และการใช้จ่ายทรัพย์ โดยที่การแสวงหาทรัพย์ต้องเป็นการประกอบสัมมาอาชีพะ คือ การเลี้ยงชีพชอบทั้งทางกาย วาจาและใจ หรือก็คือ การแสวงหาทรัพย์ตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ และด้วยความขยันหมั่นเพียรของตน ครั้นได้โภคทรัพย์มาก็เก็บรวบรวมไว้ไม่ให้เสื่อมสูญหายไป ในทางที่เป็นโทษ ขณะเดียวกันต้องประกอบด้วยปัญญาทั้งทางโลกและทางธรรมเพื่อให้การ

^{๑๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘.

ประกอบการทำงานเกิดผลสำเร็จและเป็นไปในทางที่ถูกต้องชอบธรรม เมื่อได้ทรัพย์มาแล้วก็ควรใช้จ่ายทรัพย์เพื่อเลี้ยงตนเองให้เป็นสุขด้วยความพอดีพอประมาณและพิจารณาถึงคุณค่าแท้ และควรใช้จ่ายทรัพย์เพื่อเลี้ยงบำรุงบุคคลต่าง ๆ ให้เป็นสุขด้วย ซึ่งกลุ่มบุคคลในอาทิยสูตรบางกลุ่มมีความสอดคล้องกับหลักปฏิบัติบำรุงต่อบุคคลต่าง ๆ ในหลักทศ ๖ จึงอาจกล่าวได้ว่า แนวทางการใช้จ่ายทรัพย์ในอาทิยสูตรเป็นการใช้จ่ายทรัพย์เพื่อบำรุงตนเองและบุคคลในทศทั้ง ๖ ที่อยู่รอบตัวเราให้เป็นสุข ส่วนคุณค่าที่ได้รับจากการปฏิบัติต่อทรัพย์อย่างถูกต้องคือการได้รับความสุขของภพหัตถ์ไม่เดือดเนื้อร้อนใจจากการกระทำผิดที่ก่อความเดือดร้อน และบรรลุประโยชน์หรือเป้าหมายของชีวิตทั้งในปัจจุบันและในเบื้องหน้า ครั้นละโลกแล้วย่อมได้บังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ด้วยกายและจิตใจที่ผ่องใส สะอาด บริสุทธิ์ ทั้งนี้ได้ยกกรณีตัวอย่างบุคคลทั้งในสมัยพุทธกาล (อนาถบิณฑิกเศรษฐี) และในสมัยปัจจุบัน (ดร.บุญยง ว่องวานิช) เพื่อแสดงการปฏิบัติต่อทรัพย์ที่ถูกต้องอย่างเป็นรูปธรรมขึ้น